

Araştırma Makalesi

"Derviş ve Ölüm" Romanındaki Dubrovnik Anlatısının Tarihî Gerçeklikle İlişkisi Üzerine

Metin Ziya Köse*

(ORCID: 0000-0002-4998-1140)

Makale Gönderim Tarihi

02.05.2024

Makale Kabul Tarihi

26.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Köse, M. Z., ""Derviş ve Ölüm" Romanındaki Dubrovnik Anlatısının Tarihî Gerçeklikle İlişkisi Üzerine", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1275-1313.

APA: Köse, M. Z. (2024). Derviş ve Ölüm" Romanındaki Dubrovnik Anlatısının Tarihî Gerçeklikle İlişkisi Üzerine. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1275-1313.

Öz

18. yüzyıl Bosna'sının tarihi bir arka plan olarak kurgulandığı Derviş ve Ölüm romanı, içerdiği zengin tarihsel anlatı açısından dikkat çekicidir. Bu nitelikli betimleme içerisinde Bosna'nın tarihi vaziyeti ile Dubrovnik arasında ustaca kurulmuş olan bağ, geçmişi bir roman içerisinde doğru ve yerinde anlatmanın tutarlı bir numunesi olma niteliğini gözler önüne sermiştir. Dubrovniklilerin mahir oldukları ticareti başköşeye koyan eser, casuslukla şöret kazanmalarını da göz ardı etmemiştir. Dubrovnik'in Adriyatik bağlantılı deniz ticareti, Balkanların şehrin ekonomisi açısından ehemmiyeti, Venedik'in büyük rekabet hamleleri ile Avusturya'nın Bosna ve Dubrovnik üzerindeki emelleri eser içerisine serpiştirilmiş yalın cümlelerde adeta haykırırlar. Diplomasi ustası şehrin temel amacı ne Katolik batıya yaranmak ne de doğudaki Müslüman

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, metinziya@hotmail.com.

Assoc. Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Vei University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Turkey.

efendiye yardımcı olmaktır. Şehrin iktisadi dinamikleri için atılacak her adımın mübah sayıldığı bu şehir devleti için dış ticaretin sürdürülebilir olması asıl amaçtır. Bu çalışma romandaki Dubrovnik anlatısını tarihi gerçeklikle ilişkilendirmeyi amaçlamaktadır. Yine bu şehir devletinin Yeni Çağ'da Balkan tarihi açısından oynadığı rolün önemini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dubrovnik, Bosna, casusluk, ticaret, rekabet.

On the Relationship of the Narration About Dubrovnik in the Novel "The Dervish and Death" With Historical Truth

Abstract

The novel "Dervish and Death," which is set against the historical background of 18th century Bosnia, is remarkable for its rich historical narrative. Within this nuanced depiction, the skillful connection established between the historical situation of Bosnia and Dubrovnik serves as a coherent example of effectively portraying the past within a novel. The work, which places Dubrovnik's expertise in trade at the forefront, also acknowledges their fame in espionage. The significance of Dubrovnik's Adriatic-connected maritime trade, the importance of the city's economy for the Balkans, and Austria's ambitions over Bosnia and Dubrovnik, are all vividly articulated within the simple sentences scattered throughout the work. The primary aim of the diplomatic city-state is neither to appease the Catholic West nor to assist the Muslim lords in the East. For this city-state, where every step taken for economic dynamics is considered permissible, the main goal is the sustainability of foreign trade. This study aims to relate the portrayal of Dubrovnik in the novel to historical reality. Furthermore, it seeks to highlight the importance of the role played by this city-state in Balkan history during the Early Modern Age.

Keywords: Dubrovnik, Bosnia, espionage, trade, competition.

Giriş

Derviş ve Ölüm adlı eserinde "*İnsan...geçmiş olan bir şeyin öldüğünü düşünmemelidir.*"¹ cümlesini kuran Boşnak edebiyatçı Meşa Selimoviç, geçmişin izini sürerek muhayyel bir kahramanın fiiliyatı eşliğinde gerçekle kurmacayı birleştiren zorlu bir yolda yürümüştür. Tarihi

¹ Meşa Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.39.

yeniden ayağa kaldırmış ve Bosna tarihinden bir kesiti gerçeklik olgusu ile birlikte zamanına taşımayı başarmıştır.

Anlaşıldığına göre tarihle alakalı araştırma ve öğrenme sürecine giren yazar, bu çalışmanın sınırları dışında olan 18. yüzyıl Bosna'sı ile bu araştırmanın konusu olan Dubrovnikle alakalı malzeme yığınına büyük bir ustalikle kullanma vukufiyetini gösterebilmiştir. Böylece tarihçilerin kurguladıkları tarihin yeni bir kurgusunu yapmış, buna rağmen aşağıda görüleceği üzere Dubrovnik anlatımı ile ilgili kısımlarda gerçeğe neredeyse tamamen sadık kalmıştır.²

Meşa Selimoviç, romanında neden tarihsel bir arka plan kullandığını şöyle açıklamaktadır: *"Niçin tarihe döndüm? Belki de beni, istemediğim duygusal bir davranışa itebilecek olan bir konunun ağırlığından ve kişisel büyümden korktum. Bense ondan evrensel bir konu çıkartmak istiyordum"*.³ Buradan anlaşıyor ki gerçek bir vakıa olan ağabeyinin katledilmesi meselesini duygusallıktan ve tarafgirlikten uzak kalmamış olsa bile romanın içerisine yerleştirerek anlatmak niyeti onda daha ağır basmıştır. Bunu yaparken tarih ve onun gerçekliği referans aldığı başat güç olmuştur.

Tarih gerçeklikle alakalı iz sürüşünde isabetli kelimeler ve yalın cümleler kuran yazarın doğu ve batı tarihini özümseyerek derin tarih okumaları yaptığı anlaşılmaktadır. Bazen tarih felsefesine dalarak bazen de din-tarih münasebetini tekke ve tasavvuf okumaları etrafında şekillendirdiği görülmektedir. Burada uzun uzadıya bahsedilmeyecek olan bu yeteneğini, Osmanlı taşra tarihi ve sınırdaki bir eyalet için sergilediği de apaçık ortadadır. Nitekim roman baştanbaşa bir Osmanlı tarihi niteliği taşıdığından teferruatıyla tartışılabilir ve hatta bir tez hazırlanabilecek bir mahiyettedir.

² Tarihi romanların kurmaca, gerçeklik ve geçmiş bilgisiyle alakası ile geçmişi bir öğrenme ve araştırma süreci olarak değerlendiren özelliği hakkında bk.Hülya Argunşah, "Tarihi Roman", *Türk Edebiyatı Tarihi*, IV, İstanbul 2007, s.410-422; Zeki Taştan, "Tarihi Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman", *TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/10, Ankara 2014, s.61-74 ve Tuba Dalar, "Tarihi ve Kurmaca Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 65, Erzurum 2020, s.377-387.

³ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.17.

Eserin bu derinlikli hali kaçınılmaz olarak farklı disiplinlerden araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Eser dikkatleri celbedecek tarzda ve değişik açılardan birçok kez değerlendirilmiştir. Edebi, sosyolojik, tarihi, dini ve toplumsal açılardan ele alınması, aslında romanın zengin muhtevasının ve güçlü bir kurmaca yapısına sahip olmasının bir yansımasıdır.⁴

Genel tarih okumaları (İslam, Osmanlı, tasavvuf, Venedik, Avusturya vs.) dışında yazar hem 18. yüzyıl hem de öncesine (hatta sonrasına) ait Bosna ve Dubrovnik tarihi hakkında detaylı bilgiler vermiş, analizler yapmış ve eserini baştanbaşa bu tarihi gerçeklik içerisine yerleştirmiştir. Yazar isabetli bakış açısı ile yer verdiği bilgiler sayesinde Bosna-Dubrovnik-Osmanlı İmparatorluğu üçlüsünün vaziyetini aralarındaki münasebetler çerçevesinde tarihî hakikatlerle buluşturmayı başarmıştır. Dahası Avusturya, Sırbistan, Romanya, Venedik ve Adriyatik Denizi coğrafyasının insan hikâyeleri ile ticareti odağa alarak yalın bir dille aktarma yetkinliğini sergilemiştir. Dubrovnik'i ise daha çok Bosna tarihi açısından önemini vurgulamak, bir yerde coğrafyanın çoğu kez belirleyici olma niteliğinin gerçekle olan bağlantısını okuyucuya sezdirmek amacı için kullanmıştır.⁵ Keza Dubrovnik Selimoviç'in karşılaştırmaktan büyük hoşnutluk duyduğu doğu-batı kavşağının ara durak noktasını temsil etmektedir.⁶

⁴ Değişik disiplinlerin eserle ilgili farklı dillerde yapmış olduğu değerlendirmeler için bk. Emel Aydın "Derviş ve Ölüm'ü Derviş Ahmet Nurettin'in İki İlemleri Açısından Okumak", *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, I. Cilt, Manisa 2012; Mustafa Ayyıldız, "Derviş ve Ölüm'ü Bosna'da Okumak", *Dergâh*, 208, 2007; Sezai Coşkun "Meşa Selimoviç ve Türkçedeki İki Romanı", *Türk Edebiyatı*, 308, 2003, s.68-70; Metin Oktay, "Meşa Selimoviç'in "Derviş ve Ölüm" Adlı Romanında Birey/Toplum/İktidar Çatışması", *Turkish Studies*, 14/2, 2019, s.749-764; T. Arseven, "Meşa Selimoviç'in Derviş ve Ölüm Adlı Romanında Ölüm Olgusu", *Folklor/Edebiyat*, 17(66), 2011, s.145-156; Thomas J. Butler, "Literary Style and Poetic Function in Meša Selimovič's "The Dervish and Death", *The Slavonic and East European Review*, 52/129, 1974, s.533-547; Milan Szepeanov, "Nurudin i Savo-dva Szelimovineva Pripovedacsa", *Studia Slavica*, 45/1-4, 2000, s.75-85.

⁵ Tarihi romanda mekân-coğrafya unsuru ve gerçeği sezdirmek arasındaki münasebetin tahlili için bk. İsmail Karaca, "Tarihî Romanlarda Mekân-Coğrafya", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXIV, İstanbul 2006, s.71-90.

⁶ Marina Antic, *(Post)Yugoslav Identities and East-West Paradigm: Empires and Imperialism on the Margins of Europe*, The University of Wisconsin PhD Thesis, 2013, s.198 vd.

Bosnalı yazar Meşa Selimoviç'in doğduğu ve yaşadığı yer olan Bosna'yı bir tarihsel mekân olarak kullanması bu sınır eyaletinin imparatorluk açısından birçok nedene bağlı olan önemi yüzündendir. Bununla eşdeğer olarak Osmanlı Bosnası'nın Türk romancılar tarafından yazılmış tarihi romanlardaki anlatımı da benzer niyetlerin bir görüntüsüdür. Bu eserlerde Bosna'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ve mühim bağı değişik bakış açıları ile edebileştirilir, Türk idaresi altındaki dönemin zengin tarihsel birikiminin toplumsal, dini, siyasi ve iktisadi açılardan değerinin altı çizilir.⁷

Selimoviç, romanında Dubrovnik'i belirli ölçülerde kullanırken aslında hem Bosna'nın hem de Saraybosna şehrinin Osmanlı hâkimiyetinden sonra kademeli olarak idari, siyasi ve ekonomik gelişimini okuyucuya aktarmak ister. Daha çok iktisadi yapıyı ön plana çıkarma gayreti içerisinde olur. Doğrusu Bosna'nın Osmanlı yönetimine geçmesini müteakiben merkezi idarenin bilhassa eyaletin ekonomik düzeninin gelişiminde oynadığı rol kaçınılmaz olarak müspettir. Örneğin fetihten hemen sonraki dönemde tarımsal üretimin nakdi ilişkileri şekillendirebilme kapasitesi oldukça yüksek bir düzeyde seyretmiştir.⁸

Bu çalışma yukarıda kısaca açıklanan bu tarihi çerçeveyi analiz etmek, kurgu ile gerçek arasındaki anlamlı ilişkiye odaklanmak, Dubrovnik ile alakalı olan kısımlar üzerinden bunun tahlilini yaparak açığa çıkarmak gayretinde olacaktır. Öncelikle yazarın hayatı ve romanın konusu kısaca açıklanacaktır. Takip eden kısımda Saraybosna'da sürekli ve geçici ikamet eden Dubrovnikliler ile Dubrovnik'te daimi ve muvakkat olarak bulunan Türk-Müslüman tüccarların varlığı değerlendirilecektir. Sonraki bölümde Dubrovnik'in Balkanlar'da ve Bosna'daki ticareti, meşhur İstanbul-Dubrovnik yolu, bu ticaretin şekillendirdiği diplomasi faaliyetleri ile pek mahir oldukları bilgi toplama ve casusluk girişimleri izah edilecektir. Daha sonra Dubrovnik-Venedik rekabetinin romana neden yansıtıldığı tartışılacaktır. 18. yüzyılda Osmanlı Balkan'ında iktisaden ağırlığını koymaya başlayan Avusturya'nın Bosna özelindeki yeri belirlenecektir. Nihayet romanda yer alan Dubrovnik anlatısının

⁷ Melih Erzen-Nermina Kjorovikj, "Bosna-Hersek Konulu Türk Romanlarında Osmanlı İmgesi", *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/3, 2022, s.141-155.

⁸ York Norman, "Osmanlı Bosna'sının Avrupalı Mirası", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 10, Ankara 2009, s.99-108.

doğru ve varsa yanlışları tahlil edilecektir. Neticede Meşa Selimoviç'in bir edebiyat tarzı olarak tarihi eserinde hangi gerçeklik düzeyleri içerisinde kullandığı irdelenecektir.

Meşa Selimoviç'in Hayatı, Edebi Kişiliği ve İdeolojisi⁹

1950'lerden sonra Bosna Hersek'te edebiyattaki sıradışı yeteneği ile ün kazanmış seçkin edebiyatçılardan birisi olan Mehmed Meşa Selimoviç, 26 Nisan 1910'de Bosna'daki Tuzla şehri yakınlarındaki Tuşan (Tuşanj) bölgesinde varlıklı bir ailenin ferdi olarak dünyaya gözlerini açmıştır. Meşa Selimoviç Bosnalı bir Müslüman aileye mensup olmasına rağmen biraz da kendisinin bakış açısına dayanarak din, uyruk ve milliyet seçiminde farklı statüler ile değerlendirilmiştir. O öncelikle bir Boşnak'tır. Buna rağmen hayatının tamamına bakıldığında kendini bir Sırp olarak görür. Yaşadığı dönemin siyasi şartlarına bağlı kalarak Yugoslav bir yazar olarak addedilir.

Tuzla'daki lise eğitiminde sonra 1928-1929 yılında Belgrat Üniversitesi Madencilik Fakültesi'nde üniversite eğitimine başlar. Ancak babasının isteği ile girdiği bu bölümdeki eğitiminden hiç hoşlanmaz. Bu yüzden aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptıran Selimoviç, istediklerini bu bölümde de bulamadığından 1930'da Sırpça-Hırvatça Dili ve Yugoslav Edebiyatı Bölümüne kabul alır. Böylece çocukluğundan beri en iyi arkadaşı olan edebi kitapların dünyasına bu kez mesleki anlamda adım atar. 1934'te bu bölümden başarılı bir öğrenci olarak mezun olur.

Üniversiteye devam ederken ideolojik duruşunu şekillendiren Meşa Selimoviç Belgrat'ın mevcut siyasi ortamına yönelik muhalif bir duruş sergilediği gibi bilhassa devlet idarecilerine karşı gerçekleşen toplantı ve nümayişlerde yer alır. Bu arada Yugoslavya Komünist Partisine üye olup, halkı partiye ısındırmak için gerçekleştirilen faaliyetlerde çeşitli görevleri yürütür. Çok sonraları partiyi eleştiren düşüncelerini beyan etmesi aslında daha en başından itibaren siyasi anlamda kendine özgü

⁹ Bu alt bölüm, Selimoviç hakkında Türkiye'de savunulmuş yegâne tezden (Semra Gusinac, *Mehmed Meşa Selimoviç'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.7-32) ilham alınarak oluşturulmuştur.

fikirlerinin olduğunu ve sağlam bir duruşunun bulunduğunu ortaya koymasından anlaşılmaktadır.¹⁰

II. Dünya Savaşı'nın ilk iki yılını Tuzla'da geçirmiştir.¹¹ Dönemin şartları doğrultusunda 1941 yılından itibaren yasadışı olarak faaliyet gösteren Partizanlar Partisine katılır (1943).¹² Meşa, parti sorumluları tarafından uhdesine verilen vazifeleri yerine getirir. Radyo haberlerini takip ederek Balkanlarla alakalı olanlar ile Rusya ve Almanya cephesindeki gelişmeler hakkında parti üyelerini bilgilendirir. Aynı yıl daha farklı görevler de alır. Tuzla Partizan Müfrezesi Siyasi Komiserliği'ne getirilir. Keza Yugoslavya Komünist Partisi'nin Doğu Bosna Bölgesi Propaganda Teşkilatı üyesi yapılır. Daha sonra Srebrenica Halk Kurtuluş Harekâtı'nın siyasi komiserliğine getirilir. 1944 yılında Tuzla işgalden kurtulmuştur. Aynı sene bir asker olan ağabeyi Şefkiya, kamu malını şahsi tasarrufu için kullandığı gerekçesi ile tutuklanıp askeri mahkeme tarafından yargılanır ve sonrasında kurşuna dizilir. Bu beklenmedik ölüm olayı seçkin bir parti üyesi olan Selimoviç ile partiye bağlılığı ile bilinen ailesini derinlemesine etkiler ve sarsıcı ailevi travma, Derviş ve Ölüm romanının ana konusunu oluşturur.¹³

Savaş bittiğinde ise artık bağımsız Yugoslavya'ya Tito ve partisi hükmetmektedir. Selimoviç 1944 yılı içerisinde Tuzla'dan Belgrat'a geçer ve Basın Yayın Bölümü'nü idare etmeye başlar. 1945'te, Federal Yugoslavya Halk Devleti'nin (FNRJ) Kültürel İlişkiler Komisyon üyesi olarak Dış İlişkiler Başkanlığı'na getirilir. Bütün bu başarılı hizmetlerine karşın muhtemelen Boşnak olmasından dolayı 1947'de Yugoslav Komünist Partisi'nden atılan Selimoviç büyük bir iştiaqla bağlı olduğu Saraybosna'ya döner. Buradaki Yüksek Pedagoji Okulu'nda Realizm ve

¹⁰ Eserlerindeki tarihi arka plana rağmen esasen anlatmak ve bir yerde hesaplaşmak istediği şey II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'yı idare eden Komünist Parti'nin ikilemeleridir.

¹¹ II. Dünya Savaşı döneminde Yugoslavya'daki tarihi gelişmeler için bk. Jozo Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, California 2002, s.130 vd.

¹² Tito tarafından kurulan bu partinin ilk dönemleri için bk. Hasan Samani, *Yugoslavya'da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.42 vd.

¹³ Nicole H. Burgund, *Trying to Say the Whole Thing: Ludwig Wittgenstein and the Ethics of Autobiography*, University of Washington PhD Thesis, 2016, s.109.

Edebiyat Teorisi derslerini anlatır. Bosna'daki en mühim yayınevlerinden olan Svetlost Yayınevi'nde müdür yardımcısı olarak yayıncılık faaliyetlerinde de bulunur. Bu yayınevinden çıkan ilk kitabı *Kırgın Adam* Selimoviç'in artık Saraybosna edebiyatı içerisinde yer alacak önemli bir figür olmasına vesile olur. Böylece daha çocukluk yaşlarından itibaren tutku ile bağlanmış olduğu yazma serüveni profesyonel bir iklimde evrilir.

Başarısı ve yetkinliği ona Saraybosna Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde doçentlik elde etme yolunu açar. Böylece edebi kişiliği yanında akademisyen olarak da nitelikli işler yapmaya başlar. Bir üniversite hocası olarak güzel bir iletişim kurduğu talebeleri ile başarılı çalışmalara imza atar. Özellikle Edebiyat Teorileri dersi yoğun ilgi görmeye başlar. Sadece kendi bölümü öğrencileri değil diğer bölümlerden de onun derslerini takip eden çokça öğrenci olur. Selimoviç'in derslerde tercih ettiği temalar oldukça tartışmalı geçtiğinden ve ilgi çektiğinden iş arkadaşı olan profesörler, Meşa Selimoviç hakkında fakülte yönetimine şikâyet yazıları verirler. Bunun üzerine üniversitedeki görevine son verilir.

Selimoviç onca yıllık devlet hizmetine ve devlete bağlılığına rağmen artık bir işsizdir. Ancak yeteneklerinin bir yansıması olarak geçici olarak oyun yazarlığı teklifi alır. Tiyatroyla hayatını idame ettirdiği beş yıllık bir dönem akabinde 1961 yılında Bosna Hersek'in önemli yayınevlerinden biri olan ve daha öncede çalıştığı Svetlost Yayınevi'nin müdürlüğünü yapmaya başlar. Bu yıllarda Bosna Hersek Yazarlar Derneği başkanlığına seçildiği gibi en önemli eserleri de peşi sıra yayınlanır. Sessizlik (1961), sıradışı romanı Derviş ve Ölüm (1966) ve Kale (1970) romanı.

1971'in Mayıs ayı ortalarında, Bosna Hersekli yirmi kadar yazar, Cumhuriyet Edebiyatçıları Birliği'ne gönderdikleri yazıda Derviş ve Ölüm ile Kale romanlarının müellifi Selimoviç'in, o yıl verilecek olan Nobel ödülüne aday gösterilmesini isterler.¹⁴ Yine aynı yıl Meşa Selimoviç'e, yirmi yıl önce kovulmuş olduğu Saraybosna Üniversitesi tarafından fahri doktorluk unvanı verilir. Bu unvan bir anlamda bir yazar ve bir üniversite hocası olarak zorluklarla biriktirdiği itibarın neticesi manası taşımaktadır.

¹⁴ Antic, *a.g.t.*, s.189.

Onun edebi kişiliği yaşamındaki birçok karmaşıklıkla eşgüdümlü olarak oldukça derindir.¹⁵ Selimoviç'e göre bir yazar insanın ruhunu okumalı, kendisinden önce yazılanları iyi kavramalıdır ki eserinde kendi ifadelerini uygun bir şekilde aktarabilsin. O yazmış olduğu romanların çoğu kez yanlış anlaşıldığını beyan eder. Selimoviç'e göre roman aslında yazarın ruhu ve kendi kişiliğinin hakikatidir. Bu bakış açısını kazanmasının nedeni olarak tilmizi olduğu ve çokça etkilendiği Dostoyevski'nin ayrıntılı insan tahlillerinin kendisinde bıraktığı etki gösterilebilir. Yapıtlarındaki psikolojik derinliğin kendisini sağlamaştırdığını düşünmekteydi. Bu husustaki mütevazılığı muhtemelen romancılık yeteneğinden yeteri kadar emin olmaması yüzündendi.

Selimoviç'in eserlerindeki bazı kısımların eleştirilenler tarafından destansı bir tarzda addedilmesi, lirik anlatımların ustalığını yansıtmaması, sözcükleri yerli yerinde kullanması ve düşüncelerini sergilemedeki yetkinliği onu sıradışı bir yazar mertebesine ulaştırmıştır. Nitekim Selimoviç velut bir romancı olarak addedilmesine rağmen eserlerini hızlıca üretmez; uzun uzadıya tasavvur eder, yapıtlarını kaleme alırken eksikleri tamamlar, fazlalıkları çıkarma çabası içerine girerdi. Bütün bu meşakkatli süreç için çokça mesai harcardı.

Bunun neticesi olan eserleri içerisinde Derviş ve Ölüm ile Kale romanları dünya edebiyat çevreleri tarafından kabul gören eserler arasında yer almayı başarmıştır.¹⁶ Derviş ve Ölüm romanı genel hatlarıyla insanın kader karşısındaki duruşunu, hayat boyunca çekilen sıkıntıları Bosna'daki hayali bir tekke şeyhinin iç dünyasından hareketle anlatır. Müellif doğunun muhteşem ruhaniyetini ve batının engin aklını sentezleyerek ve İslamî düşünceyi odağa alarak insana ait tefekkür sistematliğini yerelden evrensele ulaştırma yetkinliğini gösterir.¹⁷ Başkarakter Ahmed Nureddin'in yaşadığı insanî gelgitler destansı bir anlatımla dikkat çekici bir ilgi uyandırmıştır. Dünyaca ünlü diğer romanı

¹⁵ Aldijana Sisic, *The Portrayal of Female Characters in Work of Three Contemporary Writers of the Former Yugoslavia: Mesa Selimovic, Ivan Aralica, Slobodan Selenic*, University of London, School of Slavonic and East European Studies PhD Dissertation, London 1997, s.73-92.

¹⁶ Sisic, *a.g.t.*, s.73.

¹⁷ Derviş ve Ölüm'deki doğu-batı eksenindeki yansımalar için bk. Antic, *a.g.t.*, s.194.

Kale de benzer bir yaklaşımın ürünüdür. Eser Derviş ve Ölüm romanının devamı gibi tasarlanmış gibi durmakta ve 17. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen Hotin Savaşı öncesi, esnası ve sonrasında savaşın insan üzerindeki etkilerini tahlil etmektedir.¹⁸

Meşa Selimoviç kendi ağzından ait olduğu dünyayı şöyle açıklamaktadır: *“Ben Muhammed dininden olan Sırp yazarlardan birisiyim. Müslüman ailedenim, ama milletim Sırptır. Yazar olarak da Sırbım. Yazılarım ve yapıtlarım ise Bosna Hersek’e aittir. Her iki topluma bağlı olduğumu gizleyemem, ama bu benim özel hayatımdır. İnsanlar bu durumu farklı yorumlayabilirler. Benim yüzümden başkalarının zarar görmesini tabii ki istemem. Anayasada da şöyle belirtilmiyor mu?”*.¹⁹ Yazar ideolojisi hakkında ise şöyle yorum yapmaktadır: *“Yazarlar sosyalizmin bir parçasıdır ve sosyalizm onların kaderidir. Gerçek toplum, gerçek edebiyat içindir. Aşk tektir, inançlar değişir.”*²⁰ Buradan hareketle romanlarında dini ve ideolojiyi yani İslamiyeti ve komünizmi romanlarının ana düşünsel ideaları olarak kullanması rastlantı olmasa gerektir.²¹

1975 yılından itibaren çeşitli sağlık sorunları ile karşılaşan Selimoviç, 1982’de hayata gözlerini yummuştur. Ölümü büyük bir özgüvenle karşıladığına Derviş ve Ölüm’deki şu cümlesi şahitlik etmektedir: *“Ölüm bir evden diğer eve taşınma gibidir. Bu bir yok oluş olmadığı gibi yeniden doğuştur”*.

Derviş ve Ölüm Romanının Kısaca Konusu

Derviş ve Ölüm 20. yüzyılın en iyi Sırp romanı olarak değerlendirilmektedir.²² Tarihi sıradışı bir dekor olarak kullanan romanın konusu kısaca şöyledir: Bir Bosna kasabasında Mevlevi

¹⁸ Kale romanı Genç Osman devrinin Saraybosnası'nda geçmektedir. Eserde bahsedilen vakalar tıpkı Derviş ve Ölüm romanında olduğu gibi tarihî bir arka plan içinde kurgulanmıştır. Romanın ana kahramanı Ahmet Şabo'nun özelinde yaşamın (savaşın) zorlu taraflarına katlanıp ayakta kalma başarısı gösteren tüm iyi insanların hayatı anlamlandırması konu edinmektedir. (Meşa Selimoviç, *Kale*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2001 ve Sisic, *a.g.t.*, s.79).

¹⁹ Audrey Helfant Budding, *Serb Intellectuals and the National Question*, 1961-1991, Harvard University Phd Thesis, 1998, s.240.

²⁰ Gusinac, *a.g.t.*, s.30.

²¹ Sisic, *a.g.t.*, s.81.

²² Gusinac, *a.g.t.*, s.30.

tekkesinin şeyhi olan Ahmed Nureddin, gözaltına alınan kardeşinin (Harun) izini sürer. Kasabanın idarî ve dinî yöneticilerini dolaşarak kardeşinin masumluğunu ispat etmeye çalışır ve salıverilmesini talep eder. Beklediği sonucu alamadığı gibi kardeşinin öldürüldüğü haberini alınca perişan bir halde sığınacak bir dost arar. Bu dostluğu önceden müderrislik yapan, mesleğini terkederek Rumeli’de, Adriyatik’te ve Orta Avrupa’da ticaret yapmaya başlayan kasabanın zenginlerinden birinin oğlu olan Hasan’da bulur.

Devlet daireleri arasında mekik dokurken kardeşinin neden öldürüldüğünü de öğrenir. Kardeşi gizli kalması gereken bir devlet sırrına tesadüfen vakıf olur, bir komplo planını yakalar, ifşa edilmemesi gereken bu komplonun kurbanı seçilir.²³ Bu andan itibaren intikam ateşi ile tutuşan Ahmed Nureddin, kasabada bir isyanın çıkmasında etkili olduğu halde sonrasında bir şekilde kasabının kadılık görevini elde eder.

Ahmed Nureddin’in geçmişiyle, ailesiyle, tekkedeki çalışma arkadaşlarıyla ve hatta gençlik aşkıyla büyük bir hesaplaşma içerisindeyken Hasan’la yakınlaşması kendi sonunu da hazırlar. Aşağıda detayları verilecek olan ve romanda Hasan’ın dostları olarak tanıtılan Dubrovnikli karı-kocanın aslında casus oldukları ve Dubrovnik senatosuna istihbarî bilgiler verdikleri anlaşılır. Bu durum öğrenildiğinde onların kasabadan kaçması için Hasan’dan yardım aldıkları iddiası ortaya atılır, Ahmed Nureddin çok zor durumda kalır. Bu arada kâtibî onun yazısını ve imzasını taklit ederek Hasan’ın gözaltında tutulduğu kasaba kalesinden Travnik’e gönderileceği emrini muhtevi bir yazı ile Hasan’ın kaleden kaçırılmasını sağlar.²⁴ Artık Ahmed Nureddin için çanlar çalmaya başlamıştır. Tıpkı kardeşinin maruz kaldığı bir sonun kendisini de beklediğini anlar.

Derviş ve Ölüm’de Mekân ve Zaman

²³ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.124-125.

²⁴ 18. yüzyıl ortalarında Bosna’da resmi belgelerde sahtecilik girişimlerine karşın alınan tedbirlere dair bk. Uğur Koca, *İki Savaş Arasında Osmanlı İdaresinde Bosna Eyaleti (1739-1768)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023, s.147. Romanda geçen sahtecilik olayının 17. yüzyılda Bosna’da vukubulan gerçek bir tarihi gelişmeden devşirilmiş olabileceğine dair bk. Antic, *agt*, s.206.

Romanın geçtiği yer yukarıda bahsedildiği üzere Bosna'dır. Olaylar bir Bosna şehrinde geçmektedir ki kasaba olarak belirtilen bu yer muhtemelen Saraybosna olmalıdır. Saraybosna 17. yüzyılın sonlarında özellikle II. Viyana kuşatmasından sonra Avusturya taarruzlarına maruz kalmıştır.²⁵ Bilhassa Zenta savaşının akabinde Saraybosna'ya giren Avusturya ordusu şehre büyük zarar vermiştir.²⁶

Eserdeki ana karakter olan Ahmed Nureddin sözkonusu edilen kasabadaki Mevlevi tekkesinin şeyhidir. Dolayısı ile eser bu tekkenin etrafında geçen olaylardan yola çıkılarak şekillendirilmiştir. Tarihi gerçeklikte ise Mevlevilik ve tekke Saraybosna için mühim bir yer kaplar. Nitekim şehirdeki İsa Bey Mevlevihanesi'nin bir Mevlevi tekkesi haline gelmesi 17. yüzyıl içinde olduysa da geç 15. yüzyıl oluşumu olarak tarihî bir niteliğe sahiptir.²⁷ Böylece Selimoviç en başta mekân bilgisini okuyucuya açıklamış olur.

Kutsal İttifakla yapılan savaşlardan sonra Avusturya istilası nedeni ile (1683-1697) Bosna'nın paşa sancağı yani eyalet merkezi Travnik'e taşınmış ve Bosna valileri 1851'e kadar bu şehirde ikamet etmişler.²⁸ Buna rağmen Selimoviç, şehrin eyalet için her açıdan vazgeçilemez önemi nedeniyle Saraybosna'yı merkeze almış, olaylar örgüsünün bu şehirde geçmesini tercih etmiştir. Bununla birlikte Selimoviç, Travnik'e de romanına yer vermiş ve eyaletin merkez şehri oluşunu okuyucuya fark ettirmiştir.²⁹ Aşağıda ayrıntıları açıklanacak olan Dubrovnikli Luka'nın sebep olduğu casusluk girişiminde onun işbirlikçisi olduğu gerekçesiyle kasaba kalesinde hapsedilen tüccar Hasan'ın,

²⁵ Halil İnalçık, "Saray Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonra Harp Yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, 11/9, İstanbul 1942, s.178-187.

²⁶ Güner Doğan, "Venedik Elçisinin Raporlarında Zenta Savaşı ve Osmanlı Ordusunun Harp Düzeni Hakkında Yeni Bilgiler", *Harp Tarihi Dergisi*, 5, 2022, s.16 vd.

²⁷ Edin İmamoviç, *Bosna Hersek'te Mevlevilik ve İsa Bey Tekkesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2017, s.65 vd. ve Metin İzeti, *XVIII. ve XIX. yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2003 s.122 vd. Romandaki Mevlevi tekkesinin dini, sosyal ve insani boyutlardaki tahlili için bk.Bayram Yıldız, "Derviş ve Ölüm"de Osmanlı Mirası", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, II. cilt, İstanbul 2015, s.435-446.

²⁸ Machiel Kiel, "Travnik", *DİA*, 41, İstanbul 2012, s.309 ve Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *DİA*, 36, İstanbul 2009, s.129.

²⁹ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 434-435.

kasabalılardan gelecek itirazlar nedeni ile Vali'nin bulunduğu Travnik şehrine gönderilmesi örneğinde olduğu gibi Travnik şehri eserde bir tarihi realite olarak görünür kılınmıştır.

Romanın içeriğinden anlaşıldığına göre olayların geçtiği zaman dilimi ise 18. yüzyıldır.³⁰ Eserde atıf yapılan isyanlar ise aynı yüzyılda Bosna'da (Posovina) çıkan ayrılıkçı ayaklanmalara işaret etmektedir.³¹ Dolayısı ile romanın 1750'lerde geçtiği varsayılabilir. Romandaki anlatım, 18. yüzyıl Müslüman Bosna'sının neredeyse tüm belirgin niteliklerini verir. Zaten romandaki ana karakterlerin tamamı Müslüman oldukları gibi siyasi, askeri, sosyal, iktisadi ve idari açıdan anlatılanların tümü adeta bir 18. yüzyıl Bosna resmi çizerler. Bu açıdan eserin dikkatli bir incelemesinin daha başka bir çalışmada yapılması gerekir.³² Çünkü bu tarihsel arka plan çok zengin olarak işlenmiştir ve dikkatli bir analizi hak etmektedir.

Bosna Eyaleti ve Ticaret

Romanda Dubrovniklilerin görünüşü eserin önemli karakterlerinden biri olan Hasan'ın ticari faaliyetleri doğrultusunda gelişmiştir.³³ Eski bir müderris olan Hasan bu görevini bırakmış, hayatı daha farklı şekilde anlamlandırmak için serbest bir yaşamı tercih etmiş bir kişi olarak tarif edilmektedir. Babası hem köklü bir ailenin mensubudur hem de buldukları yerin zenginleri arasındadır.³⁴ Hasan bu zenginliğin getirmiş olduğu ayrıcalıkları kullanarak sığır ticareti yapmaktadır ve uzun

³⁰ Gusinac, a.g.t., s.76.

³¹ Koca, a.g.t., s.101-139; Fatma Sel Turhan, "Molla Mustafa'nın İzinde 18. Yüzyılda Bosna'da Sosyal Hayat", *Avrasya Etüdüleri*, XXI/48, Ankara 2015, s.84 ve Michael Robert Hickok, *Looking for the Doctor's Son: Ottoman Administration of 18th Century Bosnia*, University of Michigan PhD Thesis, 1995, s.276 vd.

³² Yıldız, a.g.m., s.446 vd.

³³ Romanda Hasan karakterinin hem doğu hem de batı düşüncesinin bir temsilcisi olarak sorgulanmasına dair bk. Antic, *agt*, s.230 vd.

³⁴ Osmanlı idaresine geçtikten sonra Bosna'da yerli Müslüman tüccar sınıfının yükselişi için bk. Norman, a.g.m., s.99-108. Bosna'nın Osmanlılar zamanında ticari açıdan inkişafı hakkında Cihan Yemişçi-Hanife Dursun, "Bosna Eyaleti'nde Dubrovniklilerin Karşılaştıkları Problemler ve İlgili Fermanlar (1670-1685)", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, V/1, Sakarya, 2023, s.101-102.

sürelî ticaret seyahatlerine çıkmaktadır. Bu ticarî ziyaretlerin önemli durakları Avusturya, Sırbistan ve Dalmaçya'dır.³⁵ Bu arada Hasan'ın bir müddet Dubrovnik'te yaşadığı açıklandığından³⁶ aslında Dalmaçya'dan kastedilen yer Dubrovnik olmalıdır.

Hasan romanda bir aracı tüccar olarak resmedilmiştir. Başka tüccarlara ait olan hayvanları Sırbistan'dan alıp yukarıda söz konusu edilen yerlere götürmektedir.³⁷ Hasan'ın Sava Nehri'ne kadar uzanan bir yolculuğa çıkacağını beyan etmesi Sırbistan ile olan bağını ortaya koyması açısından anlamlıdır.³⁸ Romanın bir yerinde döndüğü yer Ulahlık (Romanya) olarak ifade edilmiştir. Yine aynı yerde sığır ticareti yaptığını açıklanmıştır.³⁹ Anlaşılmaktadır ki Hasan bir celeptir.⁴⁰

Romanın başlangıcında oğlu Hasan'ı bu savruk hayatı yüzünden mirasından mahrum bırakmak isteyen bir ayağı çukurda olan babası görünüşte Hasan'ın Dubrovnikli kadın ile yaşadığı aşka karşı çıkmaktadır. Aslında babanın bu tutumu Bosnalı Müslüman elitlerin Bosna'nın kaderini tayin eden sınıf olarak Dubrovniklilere karşı besledikleri rekabetçi tavrın bir yansımasıdır. Nitekim eserde Dubrovniklilerden bahsederken onların Latin olmaları yani farklı bir dine mensubiyetleri dillendirilerek okuyucunun bunu farketmesini sağlama niyeti bulunmaktadır.

Bosna'da Dubrovnikliler, Dubrovnik'te Osmanlılar

Dubrovniklilerin Saraybosna'da bulunmaları bahsedildiği üzere tasvip edilmeyen bir aşk hikâyesi çerçevesinde anlatılır. Hasan Dubrovnik'te yaşadığı dönemde karı koca Dubrovnikli ile tanışır.⁴¹ Hasan Dubrovnikli kadına yönelik özel duygular beslemektedir. Yaptığı ticari seyahatlerin birinden dönüşünde bu iki Dubrovnikli Hasan'la beraber Bosna'ya gelir. Hasan karı kocayı evinde bir süre misafir eder, hatta onlar adına eğlenceler dahi düzenler.⁴²

³⁵ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.40 ve 303.

³⁶ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.117.

³⁷ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 40.

³⁸ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.303.

³⁹ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.97-98.

⁴⁰ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.115, 151 ve 331.

⁴¹ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.117.

⁴² Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.158.

Selimoviç, kasabada Dubrovniklilerin yaşadığı Frenk mahallesinden bahseder. Latinluk adlı bu Frenk mahallesinde çoğunlukla Dubrovnikliler ikamet etmektedir. Öncelikle romanın belli bir bölümünde Hasan ve yanındakilerin bu mahallede bulunan Frenkler ile dalaşmaları ve kavga etmeleri resmedilir.⁴³ Frenk Mahallesi ikinci kez Hasan'ın tanıştığı olan bu Dubrovnikli çiftin geçici olarak ikamet ettikleri yer olarak betimlenir.⁴⁴

Tarihi açıdan bakıldığında ise Bosna'da yaşayan Frenklerin neredeyse tamamı Dubrovnikli idi. Gerçekten de 1485'de Saraybosna'da 8 Dubrovnikli aile yaşamaktaydı. 1516'da 60 hane Dubrovnikli ailenin sayımı yapılmıştı ve yaşadıkları Frenk mahallesine "Latinluk" ya da "Frenklük" adı verilmişti.⁴⁵ Dubrovnikli tüccarların Saraybosna'daki Katoliklerle yakın ilişkileri ve Katolik kilisesi cemaati ile bağlantıları bulunmaktaydı.⁴⁶ Romadaki Dubrovnikli çiftin sürekli olarak ikamet eden değil, iş münasebeti için geçici olarak Saraybosna'ya gelen Dubrovniklilerden olduğu görülmektedir. Zaten bu ayrımı Osmanlı merkezi yönetimi de yapmaktaydı.⁴⁷

16. yüzyıl ortalarında Dubrovnikli tüccarların Rumeli'de birçok ticari faaliyeti olmakla birlikte Saraybosna'da kullandıkları ticari krediler, Belgrad ve Sofya'nın ardından üçüncü sırada gelmekteydi.⁴⁸ Bu iki şehirle birlikte Saraybosna'nın Dubrovnik'in Balkan ticaretindeki ana merkezlerden biri olması bu yüzden rastlantı olmasa gerektir.⁴⁹ Nitekim

⁴³ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.205.

⁴⁴ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.117.

⁴⁵ Abdullah Soykan-Süleyman Sönmez-Recep Efe, "Evliya Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Bosna Şehirlerinin Özellikleri, Coğrafi, Tarihi ve Kültürel Mirasları", *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, I. cilt, Ankara 2017, s.191-192 ve Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *DİA*, 36, İstanbul 2009, s.129.

⁴⁶ Vjeran Kursar, *Legal Status of Ottoman Non-Muslims in Bosnia (1463-1699): A Case Study*, Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s.211.

⁴⁷ Ayelet Zoran-Rosen, *Bosnia, 1463-1580: An Anatomy of Ottomanization*, New York University PhD Thesis, 2016, s.24.

⁴⁸ James D. Tracy, *Balkan Wars: Habsburg Croatia, Ottoman Bosnia, and Venetian Dalmatia, 1499-1617*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2016, s.203 ve Zdenko Zlatar, "The Patriciate and Its Investments in Dubrovnik's Trade in the Ottoman Empire Correlated With Its Political Role as the Ruling Class (1520-1620)", *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia 20-23 August 2002*, Ankara 2005, s.190.

⁴⁹ Zdenko Zlatar, "Dubrovnik and the Ottoman Balkans (1430-1808)", *Türk Tarihinde Balkanlar*, I. cilt, Sakarya, 2013, s.493-494.

Müslüman tüccar elitlerin yaptığı Dubrovnik bağlantılı uzun mesafeli ticaretin, şehrin bir Osmanlı ticaret kenti olarak değişim ve dönüşümüne büyük katkısı olmuştur.⁵⁰ Bunun yanına Bosnalı tüccarların şehirdeki kredi veren kurum ve şahıslardan tedarik edilen finansla Dubrovnik bağlantılı uzun mesafe ticareti yapmalarını da eklemek gerekir.⁵¹

Hasan'ın ticari ilişkileri nedeni ile Dubrovnikli çifti korur tarzda hareket etmesi ise esasen Osmanlı idaresinin çeşitli nedenlere bağlı olarak kendi topraklarında sürekli olarak yaşayan ya da geçici olarak bulunan Dubrovniklilere tanıdığı haklar sayesinde elde ettikleri avantajlı vaziyetlerinin bir dışa vurumu olarak değerlendirilmelidir.⁵²

Selimoviç, Dubrovnik'te yaşayan Osmanlı uyruklarının da farkındadır. Hasan müderrisliği bıraktıktan sonra bir müddet Dubrovnik'ye yaşamıştır.⁵³ Romanın sonlarına doğru gerçek nedeni Dubrovnikli kadınla birlikte olmak ama görünürde ticaret yapmak için Dubrovnik'e gideceğinden bahsedilmiştir.⁵⁴ Gerçekten de Dubrovnik'te farklı amaçlarla bulunmuş önemli sayılabilecek bir Osmanlı vatandaşı bulunmaktaydı.⁵⁵ Burada belki konu ile irtibatı olması açısından Dubrovnik'teki Osmanlı tüccarları sözkonusu edilebilir.⁵⁶

⁵⁰ York Allan Norman, *An Islamic City?: Sarajevo's Islamization And Economic Development, 1461-1604*, Unpublished Ph. D. Dissertation, Georgetown University, 2005, s.233.

⁵¹ Suraiya Faroqhi, "Bosnian Merchants in the Adriatic," *Ottoman Bosnia: A History in Peril*, University of Wisconsin Press, Madison 2004, s.225-241.

⁵² Nitekim Osmanlı İmparatorluğu Dubrovnik vatandaşlarının korunmasına yönelik olarak geliştirdiği stratejinin bir yansıması olarak Dubrovnik'in kendisine tabiyetini Sultan Orhan zamanına değin götürmekteydi. Kesinliği şüpheli olan bu bakış açısı Osmanlı belgelerine şöyle yansımaktaydı: "...Dubrovnik begleri merhûm Sultan Orhan aleyhü'r-rahmete ve'r-rahman zaman-ı şeriflerinden berü dört yüz seneden mütecâviz cizye kabul idüb mutad üzere sâl be sâl Âsitâne-i saâdetime elçiler ile irsâl ve isâl idüb..." (Özgecan Köker, XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2011, s.4).

⁵³ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.117.

⁵⁴ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.343.

⁵⁵ Cihan Yemişçi, *Dubrovnik'te Osmanlılar: Osmanlı-Dubrovnik İlişkilerinin Sosyal ve Hukukî Yönü*, Değişim Yayınları, İstanbul 2023, s. 49-65.

⁵⁶ Osmanlı tüccarları uluslararası ticaret için sadece Dubrovnik'e değil daha farklı coğrafyalara giderlerdi. Bunun için bk. Cemal Kafadar, "A Death in Venice (1575):

Şehrin dinamik ticari yapısı ve elverişli ortamı Osmanlı tüccarlarını buraya çekmekteydi. Şehrin doğu batı ekseninde konumlandığı aracı rol, ticaret için de geçerliydi. Uluslararası ticaret yapan çoğu Müslüman Osmanlı tüccarı için şehir hem önemli bir durak hem de pazarlama imkânları yüksek bir antrepo niteliğini haizdi. Hasan örneğinde olduğu gibi ayrıca ticareti yapısal olarak öğrenmek için yüksek potansiyelli bir mevki konumundaydı. Bunun dışında çoğunlukla Osmanlı reayası yerel Balkan tüccarları için biçilmiş kaftan olan şehir, Rumeli özelinde birçok farklı emtianın alış verişinin yapıldığı önemli bir merkez olarak kabul görmekteydi.⁵⁷ Bu nedenle aşağıda Dubrovnik ve Bosna için ticaretin ne denli mühim olduğunun altı çizilmiştir.

Dubrovnik ve Bosna İçin Ticaretin Önemi

Dubrovnik Cumhuriyetinin en önemli faaliyet sahası ise yerel, bölgesel ve uluslararası temelli ticaretti. Bilhassa dış ticaret şehrin can damarı konumundaydı.⁵⁸ Buna bağlı olarak Yeni Çağ'da Dubrovnik ile Bosna arasındaki münasebetler çoğunlukla ticaret ile alakalı idi. Öncelikle 16. yüzyıldan sonra Dubrovnik ve Makedonya hattından Macaristan'a ulaşan yolların keşisim noktasında yer alan Saraybosna önemli bir ticaret merkezi olma niteliği elde etmişti.⁵⁹ Bunun farkında olan Dubrovnikliler ticarî işlerini buradan yönetmek amacıyla şehre ticarî acentalar gönderirlerdi. Aslında Dubrovniklilerin asıl amacı şehrin ticarî imkânlarından olabildiğince istifade etmektir.

Dubrovniklilerin ticarî faaliyetlerde mahir oluşları eyaletteki idarî yöneticilerin dikkatinden kaçmadı. Bir serhat eyaletine atanan

Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies*, 10, 1986, s.191-217; Metin Ziya Köse, "Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Diyarbakır 2008, s..95-107. Osmanlı tüccarlarının Venedik tecrübesi için ayrıca bk.Maria Pia Pedani, "Ottoman Merchants in the Adriatic. Trade and Smuggling", *Acta Histriae*, 16, 2008, s.155-172.

⁵⁷ Şehirdeki Osmanlı tüccarları hakkında bk.Yemişçi, *Dubrovnik'te Osmanlılar*, s.49-60. Dubrovnik'teki Osmanlı tüccarlarının yasal işleyiş içerisindeki konumları için bk.Cihan Yemişçi, "Legislation Applied To Ottoman Subjects in Dubrovnik Republic in the Classical Period", *Radovi Zavoda za Povijesne Znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru*, 65/1, 2023, s.243-250.

⁵⁸ Francis W. Carter, "The Commerce of the Dubrovnik Republic, 1500-1700", *The Economic History Review*, 24/3, 1971, s.370-394.

⁵⁹ Muhammed Aruçi, "Saraybosna", *DİA*, 36, İstanbul 2009, s.129.

idarecilerin şehrin ticarî potansiyelinden yararlanması ise kaçınılmazdı. Bu nedenle Bosna'ya ve hatta Hersek'e tayin edilen çoğu idareci Dubrovnikli tüccarlar vasıtası ile ticarî teşebbüslerde bulunurlardı. Bu girişimler doğrudan Dubrovnik idarecilerinin aracılığı ile yapılırdı. Zaman zaman anlaşmazlıklar yaşanır, gerek merkezi Osmanlı idaresi ve gerekse Bosna beylerbeyi sorunların aşılmasında kilit rol oynarlardı.⁶⁰

Hasan'ın bir celep olması yani hayvan ticareti ile ilgilenmesi Bosna-Dubrovnik arasındaki canlı hayvan ticaretinin işleyişine işaret etmektedir. Dubrovnik-Sırbistan hattında gerçekleşen bu ticaret iki amaca yönelikti. Bunlardan ilki Dubrovnik'in canlı hayvan ihtiyacının neredeyse tamamını Balkanlardan tedarik etmesidir.⁶¹ Diğeri ise şehirdeki dericilik sektörünün ihtiyaç duyduğu sığır derileri ile alakalı olmasıdır. Gerçektende Balkan şehirlerini gezen Dubrovnik tüccarları için pazarlanması öncelikli olan emtianın başında sığır derisi gelmekteydi.⁶²

Hasan'ın bir ticari seyahat sonrasında Ahmed Nureddin'e hediye olarak sahtiyan derisi ile ciltlenmiş Ebu'l-Ferec'in *Hikâyeler Kitabını* hediye etmesinin tarihi gerçeklikle yakından alakası bulunmaktaydı.⁶³ Dubrovnikle ticari bağları çok kuvvetli olan Hasan'ın buradaki sahtiyan ticaretinin değerini anlaması üzerinden okuyucu bilgilendirilir. Nitekim Dubrovnik'te renkli bir deri çeşidi olan sahtiyana yönelik büyük talep vardı.⁶⁴ Ayrıca bu deri İtalyan pazarlarına ihraç edilmekteydi.⁶⁵

⁶⁰ Yeni atanmış Hersek beyinin kendisini tebriğe gelen Dubrovnik elçisini, sâbık Hersek beyi ile alakalı bir ticari anlaşmazlık yüzünden hapsedmesi üzerine devreye İstanbul'un girerek elçinin serbest bırakılması süreci hakkında bk. Metin Ziya Köse, "Dubrovnik ile Hersek Arasında Bir Diplomatik ve Ticari Probleme Dair İki Belgenin Tahlili (1606)", *History Studies*, 3/2, 2011, s.287-299.

⁶¹ Metin Ziya Köse, "Osmanlı Balkanı'nda Kara Ticareti ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2013, s.47.

⁶² Köse, , "Osmanlı Balkanı'nda Kara Ticareti...", s.47.

⁶³ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.131.

⁶⁴ Köse, "Osmanlı Balkanı'nda Kara Ticareti...", s.48.

⁶⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s.320 ve Tracy, *age*, s.255. Dubrovnikli tüccarların Balkanlardaki ham deri ticaretinde tekelleşmeleri hakkında bk. Nikolai Todorov, *The Balkan City, 1400-1900*, University of Washington Press, Seattle 1983, s.116, 192. Bosnalı deri tüccarlarının Venedik'teki deri ticareti için bk. Pedani, *a.g.m.*, s.165.

Dubrovnik Yolu

Osmanlı coğrafyasında Anadolu ve Rumeli’de kervan konvoyları vasıtası ile yapılan ticaret Yeni Çağ’da oldukça revaçtaydı.⁶⁶ Selimoviç’in Dubrovnik’le doğrudan bağlantısı olan kervan ticaretinin düzeni hakkında da yeteri kadar araştırma yapmış olduğu gözlemlenmektedir. Bununla eşdeğer olarak romanın ana karakterlerinden biri olan Hasan sığır ticaretini kervan takipçiliği yaparak sürdürmekteydi.⁶⁷ Keza yazarın Bosna’ya henüz ulaşmış olan bir kervandan bahsetmesi, kervan ticaretinin varlığını aksettirmesi ve Bosna ile alakalı oluşunu ortaya koyması açısından değerlidir.⁶⁸ Nitekim Saraybosna’ya ulaşan ve doğu mallarını şehre getiren kervanlar daha sonra Adriyatik kıyılarındaki belirli liman kentlerine (Dubrovnik’e) kadar uzanırlardı. Kervanla getirilen emtia İtalya ve Avrupa’ya ulaştırılırdı.⁶⁹

Balkanlarda belirli periyotlarda hareket halinde olan bir kervan yolu düzeni bulunmaktaydı. Bu kervan güzergâhından bir tanesi İstanbul-Dubrovnik arasında işler halde bulunmaktaydı.⁷⁰ Deniz yolunun görece tehditlerle dolu oluşu (örneğin korsanlık) nedeniyle karayolu daha güvenli bir tercih nedeni idi. Bunun dışında geleneksel olarak kullanılan bu kervanlar bilhassa Dubrovnikli tüccarların uzmanlaştığı bir coğrafyanın (Rumeli) ticari getirilerini elde etmek için kullanılmaktaydı. Balkanlardaki ticari rekabette üstünlük elde etmek için bu kervan yolu Dubrovniklilere bir hayli kolaylık sağlamaktaydı. Bunun dışında Venedikle denizlerde yaşanan kıyasıya rekabet Dubrovniklilerin kara

⁶⁶ Erol Özvar, “Osmanlı’da Gümrükler ve Kervanlar”, *Osmanlı Medeniyeti: Siyaset, İktisat, Sanat*, İstanbul 2005, s. 120 vd. ve Suraiya Faroqhi, “Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *International Journal of Middle East Studies*, 14/4, 1982, s.523–539.

⁶⁷ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.116.

⁶⁸ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 401.

⁶⁹ V. Costantini, “Alternative Paths Towards the Age of Mercantilism: The Venetian Project of the Scala di Spalato”, *Bordering Early-Modern Europe*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015, s.67-68.

⁷⁰ Jesse Cascade Howell, *The Ragusa Road: Mobility and Encounter in the Ottoman Balkans (1430-1700)*, Harvard University Doktora Tezi, 2017, s.33 vd. ve Köse, “Osmanlı Balkan’nda Kara Ticareti...”, s.43.

ticaretine yönelmesinde etken olduğundan Balkan ticaretinde elde edilmiş bir üstünlük bulunmaktaydı.⁷¹

Selimoviç, Bosna'ya ulaşan kervanların konakladıkları menziller hakkında da bilgiler verir. Romanda Bosna'daki bir menzil için *"Menzilhane tuhaf bir yerdir. Burayı, keskin at ve gübre kokusu; bir yerden gelip bir yere giden yabancı insanları, düşüncelerini öncü olarak gönderen ya da eşya gibi sürükleyen yitik, anlamsız, boş bakışlı yolculardan hatırlıyorum."* ifadeleri kullanmıştır.⁷² Tarihi bir vakıa olarak Bosna'daki menziller askeri amaçlar ve posta kullanımını dışında⁷³ genelde Balkanlarda ticaret yapan yolcuların, özelde ise Dubrovnik-Bosna arasındaki kervanların konakladıkları yerler olarak tasarlanmışlardı. Yazarın yukarıdaki cümleleri ile tarihi gerçeklik bu açıdan bakıldığında da örtüşmektedir.

Dubrovnik ve Bosna Arasında Diplomasi

Ticaretin vazgeçilemez kâr imkânına bağlı olarak diplomatik faaliyetlerin devreye girmesi de dikkat çekicidir. Diplomaside mahir Dubrovniklilerin sık sık Bosna'ya ziyarette bulunmaları bu açıdan olağan karşılanmalıdır. Bunun dışında Venedik tehdidine karşı Bosna ile ilişkilerin iyi seyretmesi hayati derecede mühim sayılırdı. Bu yüzden Dubrovnik yönetimi Bosna ile ilişkilerin bozulmaması adına her türlü yolu denerlerdi. Bunun için İstanbul'u da memnun etmek isterlerdi. Mesela Katolik Avrupa hakkında topladıkları bilgileri Osmanlı merkezi yönetimine sunmaktan geri kalmazlardı. Bu kendileri adına yaptıkları en onurlu işlerin başında gelmekteydi.

Bosna Beylerbeyliği ve Hersek, Dubrovnik'in İstanbul ile olan diplomatik ilişkilerinde önemli bir rol oynadığından Dubrovnik idaresi bu iki yer ile ilişkilerini ihtimamla sürdürmek isterdi. II. Bayezid döneminde Hersek'in alınması ile Osmanlılar Dubrovnik'in karadan tek komşusu

⁷¹ Zdenko Zlatar, "Dubrovnik and the Ottoman Balkans (1430-1808)", *Türk Tarihinde Balkanlar*, I. cilt, Sakarya, 2013, s.475-512.

⁷² Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.370-371.

⁷³ Fadimana Fidan, "17. Yüzyılda Bir Sefer Hazırlığı: Belgrad'dan Adriyetik'e Bosna Menzilleri, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, III. cilt, Ankara 2017, s.1031-1055. Romanın başkahramanı Ahmed Nurettin'in ölüm emrini içeren fermanı İstanbul'dan bir tatar Bosna'ya ulaştırmıştı (Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.439).

haline gelmişti.⁷⁴ Dubrovnik idaresinin öncelikli hedeflerinden biri bundan sonra diplomatik açıdan Osmanlı yönetimini hoş tutmak şeklinde belirginleşmiş oldu. Bosna ve Hersek'e gelen elçiler buraların idarecilerinin etkili oldukları gerçeğini kavramış olduklarından oldukça dikkatli davranırlar, geleneksel hediyeler sunmaktan geri kalmazlardı.⁷⁵ Bunun dışında Dubrovnikle iyi geçineceği belli olan yöneticilerden dolayı memnuniyet duyarlar, bu hoşnutluklarını belli ederlerdi.⁷⁶

Buna rağmen Bosna valisi ile Dubrovnik Senatosu sık sık karşı karşıya gelirdi. Selimoviç'in romanda adını vermediği Bosna Valisinin, kendisi hakkında istihbarat toplayan Luka'nın cezalandırılmasını istediği mektubundaki üslubunun üstten bir bakışı yansıtmaması⁷⁷ esasen Osmanlı idaresinin Dubrovnik'e bakış açısının bir göstergesi idi. Bunu çok iyi bilen Dubrovnik Senatosu tecrübe ile ustaca şekillendirilmiş bir diplomatik dil kullanır, ilişkilerin bozulmaması yönünde çaba gösterirdi.

Romanda Luka'nın cezalandırılmaması ve Senato tarafından özür dilenmemesi durumunda Dubrovnik ile diplomatik münasebetlerin kesilebileceği tehdidine yer verilmesi de tarihi gerçeklikle oldukça örtüşen bir taktiktir. Buna rağmen bu taktiğin fazlaca işe yaramayacağını Dubrovnik idaresi iyi bilirdi. Çünkü Osmanlı idaresinin tarafsız bir liman olarak gördüğü Dubrovnik'in birçok bakımdan fonksiyonel faydası bulunmaktaydı.⁷⁸ Bu yüzden kara komşuları ile yaşadıkları problem İstanbul'un hakemliğinde bir şekilde çözümlenirdi. Bunda İstanbul'daki Dubrovnikli diplomatik görevlilerin ve bunların içerisinde yer aldığı diplomatik ağların etkisi büyüktü.⁷⁹ Bu ağlar sadrazam ve padişaha

⁷⁴ Vesna Miović, "Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Republic of Dubrovnik", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden: Brill 2013, s.188.

⁷⁵ Vesna Miović, "Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic", *Dubrovnik Annals*, 9, 2005, s.37-69.

⁷⁶1500'de Mehmet Bey Obrenoviç'in Hersek beyi olarak atanmasından dolayı duyulan memnuniyet ve gönderilen elçi hakkında bk. Zoran-Rosen, *a.g.t.*, s.71.

⁷⁷ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 424.

⁷⁸ Miović, "Diplomatic Relations between...", s.189 vd.

⁷⁹ Miović, "Diplomatic Relations between...", s.191 vd.

kadar uzanır, Dubrovnik yönetimine zorluk çıkaran idareciler görevden uzaklaştırılırlardı.⁸⁰

Dubrovnik ve İki Yönlü Casusluk

Dubrovnik'in bir bilgi toplama merkezi olarak casusluktaki mahirliği çok yönlü idi. Hem Osmanlı İmparatorluğu adına istihbarat toplarlar, aynı zamanda İstanbul'da olup bitenleri Batı'ya aktarırlardı. Şehir devleti için bu bir yerde zorunluluktaki. Zira bir taraftan Müslüman efendilerinin koruması altına girmişken bir yandan da Venedik tehdidine karşı Osmanlıların Akdeniz'deki kadim rakibi İspanya'nın desteğini kabul etmekten geri kalmamışlardı.⁸¹ Dolayısı ile her iki tarafı da memnun edecek stratejik bilgileri servis etmişlerdi. Osmanlı'nın rakibi olan yerlere mesela Papalık, İspanya ve Avusturya'ya bunları aktarmaktan çekinmemişlerdi.⁸²

Dubrovnik idaresinin Osmanlılar nezdindeki konumu, bağımsızlığı ve vasallığı kendine özgü idi. Şartlara göre bağımlı ve vasal olabilen bu şehir devleti, yeri geldiğinde bağımsız bir devlet statüsünde hareket etme kabiliyetine sahip olduğunu bilirdi. Osmanlı idaresinin farkında olduğu bu durum için ne Hristiyan devletler ne de Osmanlılar herhangi bir statü değişim girişiminde bulunmazlardı.⁸³

Dubrovnik'in sağladığı uluslararası bilgi akışının işler halde kalması ancak Dubrovnik'in üreteceği haberlerin ilgili başkentlere ulaşması ile

⁸⁰ Miović, "Diplomatic Relations between...", s.192. Osmanlı'ya gelen daha ilk Dubrovnik elçisi zamanında bu ağlara işaret eden bir çalışma için bk. Valentina Sostoric, "Interpersonal Networks of the First Ambassador of Dubrovnik to the Sublime Porte", *Mediterranean Studies*, 29/2, 2012, s.213-247.

⁸¹ Miović, "Diplomatic Relations between...", s.190. Bunun askeri anlamda ve şehrin savunması açısından bir kritiği için bk. Domagoj Madunić, "The Defensive System of the Ragusan Republic (c. 1580–1620)", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden: Brill 2013, s.341-372.

⁸² Miović, "Diplomatic Relations between...", s.201. Karşılık olarak Osmanlı yönetimi Bosna beylerbeylerinden her zaman ikili oynayan Dubrovnik hakkında gizli denetimler yapmasını isterdi. Bu konuda bk. Cihan Yemişçi, "Osmanlıları Balkanlardan Çıkarma Projelerinde Dubrovnik'teki Türk Karşılığı Fraksiyonun Rolü (1592-1607)", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan, s.1987.

⁸³ Lovro Kunčević, "Janus-faced Sovereignty: The International Status of the Ragusan Republic in the Early Modern Period", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden-Boston 2013, s.91-122.

mümkün olabilirdi.⁸⁴ Osmanlı yönetimi bunu çok iyi bilmesine ve Dubrovnik'i kolayca kendi topraklarına katabilme imkânına sahip olmasına rağmen, yıllık haraç göndermeleri koşulu ile onları özgür bırakmayı tercih etmişti.

Dubrovnik'in Osmanlılar nezdindeki yeri daha farklı açılardan da değerlendirilmelidir. Bilhassa 16. yüzyıldan itibaren Osmanlıların Habsburg Devleti ile olan mücadelesinde Dubrovnik'in kilit bir rol oynadığını ifade etmek abartı değildir. Avrupa'da meydana gelen tüm gelişmeler Dubrovnik idaresinin temin ettiği istihbarat sayesinde Osmanlılara ulaşmıştır. Dubrovnik diplomasisinin yetkin uzmanlarınca elde edilen bilgiler Osmanlılara servis edilmiştir. Özellikle Akdeniz'de Osmanlıların en büyük rakibi olan İspanyol donanmasının hareketi gün be gün takip edilmiştir.⁸⁵ Bunlardan dolayı Osmanlı yönetimi Dubrovnik idaresine ayrı bir değer vermişse de yöneticilerinin ikiyüzlü bir siyaset takip ettiğinin de farkında olmuştur. Dubrovnik ise Akdeniz ve hinterlandı olan Balkanlarda bilhassa ticarî çıkarlarının devamı için sadece Osmanlılara değil, tüm Hristiyanlığın iyiliği için Katolik Avrupa devletlerine dayanmak zorunda olduğunu bilecek kadar etkin bir diplomatik birikime sahipti.

Üçüncü bir yol olarak Osmanlı ülkesinde kendi ticarî ve diplomatik çıkarları için bilgi toplamışlardı. Bunun yansıması olarak Dubrovnik idaresi Bosna'ya casuslar göndererek eyaletin ahvalini, idarecilerin tutumunu öğrenme çabasında olmuşlardı. Bu biraz da Dubrovnik'in Bosna'ya ile kurduğu münasebet ve Bosna idarecerinin kendilerine yönelik tutumun nasıl işlediğini öğrenmek istemeleri ile yakından alakalıydı. Bu yüzden Dubrovnikliler Bosna'da topladıkları ahvali Dubrovnik yönetimine (senato) aktarmışlar, beyleri de⁸⁶ toplanan malumat etrafında şekillenen bir Osmanlı siyaseti gütmüşlerdi.

⁸⁴ Nicolaas H. Biegan, "Ragusan Spying for the Ottoman Empire", *Belleten*, 27, Ankara 1963, s.237-56.

⁸⁵ Köse, *a.g.e.*, s.19-22.

⁸⁶ Osmanlı belgelerinde Dubrovnik idarecileri için bey tabiri kullanılmaktadır. Bu konuda bk. Köse, *a.g.e.*, s.99.

Bosna'da karşılaştıkları sorunları merkezi otoritenin gözetiminde ve bilgisi dâhilinde çözüme yoluna gitmişlerdi.⁸⁷

Bosna idarecileri eyalete gelen Dubrovnik elçilerinin ve tüccarlarının bu durumunu bilirlerdi. Bilhassa eyaleti ziyaret eden elçileri takip ettirirlerdi.⁸⁸ Osmanlı merkezi idaresi de elçilik maiyyetinde olan ama farklı niyetlerle Osmanlı ülkesine gelen casuslara göz açtırmaması için Bosna beylerbeyine görev emri verirdi.⁸⁹ Görünüşte ticaret için ama hakikatte Hasan vasıtası ile kasabaya gelen karıkoca iki casus Dubrovniklinin gerçek amacı Dubrovnik yönetimi için gelenekselleşmiş olan Bosna beylerbeyi ve diğer idareciler hakkında bilgi toplamaktan ibaretti.⁹⁰ Zaten Selimoviç'in vurgusu bu yönde olmuştur. Dubrovnikli tüccarlar topladıkları bilgileri Dubrovnik yönetimine (Senato) ulaştırmak adına kasabada bulunmaktaydılar. Romanda Hasan'ın arkadaşı Dubrovnikli Luka'nın topladığı istihbarat şu şekilde açıklanmıştır:

“İdaredeki bozukluklar, memleketin gücünü tüketmiş. Görseniz, o kara cahil Kaymakam ve zaptiye amirlerinin memleketi nasıl idare edebildiklerine şaşarsınız. Bosna'da, memurlar arasında jurnalcilik, hiçbir batı ülkesinde olmadığı gibi almış yürümüş. Adaletsizliğin temsilcisi olan Vali, kendini Padişah yerine koymuş. Her dediğine evet demeyeni düşman belliyor. Kanunları bilmediğini birkaç kez kendi ağzından söyleyen bu adam, istediği memuru işten atıyor, istediğini sürgüne gönderiyor, ülkeyi keyfince idare ediyor, insanlara cehennem hayatı yaşıyor. Gerek Müslümanlar, gerekse Hristiyanlarca sevilmediği halde, ona kimse bir şey yapamıyor. Yedi yıllık valiliği sırasında kazandığı altınlar sayesinde İstanbul'daki büyükleri avucunun içine almış. Bu baskı düzeni, Bosna'yı ister istemez İmparatorluğun ölü bir uzvu haline getirmiştir. İnsanlar öylesine yıkılmış ki, artık ne dostun

⁸⁷ Casusluk ağına dâhil olanların toplayacakları bilgiler içinde Bosna ve Hersek'e atanan idareciler hakkındaki verilerin önemini Dubrovnik idaresi sık sık yinelemekteydi. (Miović, “Diplomatic Relations between...”, s.199)

⁸⁸ Miović, “Diplomatic Relations between...”, s.202.

⁸⁹ III.Murad zamanında Bosna beylerbeyine gönderilen ve böyle bir takibi emreden ferman için bk. Cihan Yemişçi, “Osmanlıları Balkanlardan Çıkarma Projelerinde Dubrovnik'teki Türk Karşısı Fraksiyonun Rolü (1592-1607)”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan, s.1986.

⁹⁰ Diplomatik görevliler dışında bilgi toplama işi için Dubrovnikli tüccarlar biçilmiş kaftandı. Bu konuda bk. Miović, “Diplomatic Relations between...”, s.199.

dosta, ne babanın oğula, ne kardeşin kardeşe, ne de arkadaşın arkadaşına güveni kalmış".⁹¹

Luka'nın topladığı bilgiler için ayrıca şu değerlendirme yapılır: "...Anlaşıldığına göre bu Latin, gözü kapalı, kulağı tıkalı oturmamış...".⁹² Selimoviç'in niyeti Dubrovniklilerin tüccar kisvesiyle ama aslında istihbarat toplarken nasıl da ustaca hareket ettiklerini bir kez daha vurgulamaktadır. Nitekim Hasan'ın Luka'yı sadece bir tüccar olarak bildiği hususundaki açıklaması sonrasında kendisinden istihbarat mektubunu okuması istenmiş, Hasan yazılanları inceledikten sonra şaşırılmış ve dostu olarak gördüğü Luka'nın ikiyüzlü olmasına önce içerlemiş, sonrasında ise onların birer casus olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹³

Bu hususta son söz olarak Luka'nın Bosna valisi hakkında topladığı bilgilerin dönemin eyalet idarecilerinin genel eğilimlerini yansıtması açısından doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Zira 18. yüzyıl ortalarında kanundışı davranışları olmayan Bosnalı idareci yok gibidir. Vali ve eyaletteki sancak beyleri hakkında merkeze sürekli yapılan şikâyetler üzerine İstanbul çeşitli tedbirler almak zorunda kalmıştır.⁹⁴

Dubrovnik-Venedik Rekabeti

Selimoviç tarihi bir hakikat olarak Dubrovnik-Venedik çekişmesini isabetli bir şekilde ve maharetle eserine yansıtmış, rakip devlet Venedik'in Dubrovnik'e vereceği ekonomik zararları onlar için en yakın ve en çok ticaret yaptıkları yerlerden biri olan Bosna için geçerli kılmaya çalışmasını mercek altına almıştır. Bosna'nın çıkarları çerçevesinde Dubrovnik'le Venedik arasındaki ticari ve siyasi rekabetin varlığını da yerleştirmiştir.⁹⁵ Hasan'ın ağzından Dubrovnikli arkadaşı Luka'nın

⁹¹ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 420.

⁹² Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 420.

⁹³ "Demek dostum ikiyüzlüymüş ve birini bana göstermemiş." (Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s.423).

⁹⁴ Koca, *a.g.t.*, s.139-149. 17. yüzyılda Bosna'ya atanan bazı beylerbeyilerin Dubrovnik karşıtı faaliyetleri için bk. Yemişçi-Dursun, *a.g.m.*, s.103-104.

⁹⁵ Önceki yüzyıllarda olduğu gibi 18. yüzyıl ortalarında Dubrovnik-Venedik ticari çekişmesinin bir tarihi gerçeklik olarak devam etmesi hakkında bk. Koca, *a.g.t.*, s.220-227.

kendisine Venedik'e ait Split ve Tirst limanlarından değil de Dubrovnik üzerinden ticaret yapması tavsiyesini aktarmıştır.⁹⁶

Esasen Bosna eyaleti, tıpkı Dubrovnik idaresi gibi Venedik için de oldukça ehemmiyetli bir yerdir. Gerek Rumeli'deki ticaretin yürümesi ve gerekse Adriyatik'teki Venedik çıkarları için stratejik bir konumda olan Bosna için Venedik yönetiminin sessiz kalması elbette beklenmezdi. Bilhassa Dubrovnik'in Bosna ile sürdürdüğü ilişkilerin bir benzerini Venedik idaresi de geliştirmek zorunluluğunu hissetmiş, buna uygun diplomatik girişimlerde bulunmuştu.⁹⁷ Bunun neticesi alınmış, Bosnalı yerli tüccarlar Dubrovnik'le birlikte Venedik limanlarını bilhassa yeni kurulmuş olan Split (Spilato) Limanı'nı kullanmaya başlamışlardı.

Split Limanı bir Venedik ticaret zihniyeti girişimi olarak ve hatta Dubrovnik'in Adriyatik'teki ticaretini baltalamak amacı ile 1588'de bir Venedik Yahudisi'nin fikir babalığında imar edilmiş bir liman özelliği taşımaktaydı.⁹⁸ Dolayısı ile Selimoviç burada Luka'nın aslında Venedik'e karşı Dubrovnik ticarî çıkarlarını önceleyen bir ajan oluşu gerçeğini iyi yakalamıştır. Bunun dışında limanın işlerlik kazanmasından sonra Bosnalı tüccarların Dubrovniklilere karşı Venedikliler ile ticari işbirliğine girişmiş olmaları da yazarın dikkatinden kaçmamıştır.⁹⁹ Böylece casus Luka'nın amacı sadece Dubrovnik ticari çıkarlarını korumak değil,

⁹⁶ Selimoviç, *Derviş ve Ölüm*, s. 422.

⁹⁷ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlılar ile Venedik arasında Bosna ile alakalı ticaret, bölgesel güvenlik, korsanlık gibi konuladaki diplomatik görüşmeler için bk. M. Tayyib Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s.319-330.

⁹⁸ Benjamin Ravid, "An Autobiographical Memorandum by Daniel Rodriga, *Inventore of the Scala of Spalato*", *The Mediterranean and the Jews-Banking, Finance and International Trade (XVI-XVIII Centuries)*(ed.Ariel Toaff-Simon Schwarzfuchs), Ramat-Gan 1989, s.189-213.

⁹⁹ Limanın açılmasından sonra Bosna tüccarları ile Split liman yönetimi arasındaki münasebetler için bk.Cihan Yemişçi, "Split Limanı'nın Uluslararası Ticarete Açılması ve Split-Dubrovnik Rekabeti (1590-1645)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/1, 2021, s.270-272. Venedik'in hangi niyetlerle bu limanı açtığına dair bk. Vera Constantini, "17. Yüzyıl Osmanlı Bosna'sında Venedik Ticaret Ağları ve Stratejileri", *İzmir Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1, 25-27 Nisan 2019 İzmir*, 1, İzmir 2019, s.433-439 ve aynı yazar, "Alternative Paths Towards the Age of Mercantilism...", s.63-76.

Bosna'daki Dubrovnik aleyhine olan Venedik taraftarı eğilimi gözlemlenmek ya da engellemektir denilebilir.

Dönemin Osmanlı kaynaklarında Dubrovnik yerine zaman zaman Dobravenedik kelimesinin kullanılması anlamlıdır. Hırvatça iyi anlamına gelen *dobra* kelimesi Evliya Çelebi tarafından da tercih edilmiştir.¹⁰⁰ Buradaki temel ayrım birbirine rakip Venedik ile Dubrovnik'in Katolik olmalarına rağmen ayrı yerler olduğunu ve sonuncusunun Osmanlılar ile dostane bir münasebetinin olduğunu vurgulamaktı. Dubrovnik ile Venedik arasında çoğunlukla savaşa bitecek derecede büyük bir siyasî ve ekonomik rekabet bulunmaktaydı.¹⁰¹ Dubrovnik'in Venedik'ten önce ayrıcalıklar elde etmesi elbette rastlantı değildir. Osmanlı idaresi Levant'ta bu iki tüccar devletin rekabetinden faydalanmak niyetindeyken Osmanlı-Venedik savaş dönemlerinde ise Dubrovnik bu durumdan yararlanan taraf olmuştur.

Tıpkı Dubrovnik gibi Venedik de büyümesi ve hâkim bir güç haline gelmesi dolayısıyla Osmanlılar ile bir anlaşma yapmak zorunluluğu hissetmiştir. Dubrovnik'in ikiyüzlü Osmanlılar ile elden geldiğince barışçıl ve iyi geçinme siyasetinin aksine Venedik başlangıçta Osmanlılara karşı hasmâne bir tutum sergilemiştir. Bu biraz da Bizans Devleti döneminde elde ettiği ticarî tekelin Osmanlı hâkimiyetinin her geçen gün sağlamlaşmasıyla iyiden iyiye kaybedilmesinden kaynaklanmıştır. 1463-1479 yılları arasında devam eden uzun savaşlar Venedik'in geçmişte sahip olduğu hakları yeniden elde etme çabasının bir neticesiydi. Savaş yoluyla bunu elde edemeyeceğini anlayan Venedik en sonunda barışa ve bir ahidnâmeye razı olmuştur. Siyasî, diplomatik ve ekonomik haklar elde etmiş, arada savaş dönemlerine rağmen bir uzlaşma siyaseti gütmek zorunda kalmıştır.

Venedik'in, buna rağmen, Osmanlılar nezdindeki yeri hiçbir zaman Dubrovnik gibi olamamış özellikle savaş yıllarında Dubrovnik limanının gelirlerinde açıkça müşahede edilen muazzam artışlara göz yummak

¹⁰⁰ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VI, (haz.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s.249-279.

¹⁰¹ Bu rekabetin tarihsel kökenleri için bk. Lovro Kunčević, "The Ragusan Image of Venice and the Venetian Image of Ragusa in the Early Modern Period", *Practices of Coexistence. Constructions of the Other in Early Modern Perceptions*, Central European University Press, Budapest 2017, s.143-176.

zorunda kalmıştır. 1570-73 Kıbrıs-İnebahtı Savaşları döneminde olduğu gibi fırsatını bulduğunda Osmanlılarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Dubrovnik'i Papa'ya şikâyet etmiştir. Netice itibariyle meşhur rekabet bazen devamlı bazen de fasilalarla 18. yüzyılda da süregitmiştir. Taraflar çıkarları için rakibi pasifize edecek siyasetler geliştirmekten geri durmamışlardır.

Bosna-Avusturya Ticareti

Romanda Hasan'ın Avusturya ticarî ziyaretleri hakkında bilgilere yer verilmesi de dikkat çekicidir. Zira 1739 Osmanlı-Avusturya barışından sonra iki devlet arasındaki ticari ve diplomatik münasebetler olabildiğince artmıştı.¹⁰² Buna bağlı olarak Avusturya tarafına geçen Bosnalı tüccarların varlığını dönemin kaynakları haber vermektedirler.¹⁰³

Romanda Tirst olarak ifade edilen bir diğer liman ise Trieste'dir. Trieste Limanı, Orta Avrupa'nın dâhilî kısımlarından getirilen emtianın deniz yoluyla iletilmesi için bir aktarma limanı olarak görülmüştür. Ayrıca, Venedik Cumhuriyeti'nin 1797'ye kadar kontrolü altında olduğu dönemde (bu tarihten sonra Avusturya yönetimine geçmiştir) zaten ticaretin ana üssü olan Trieste, Venedik ile olan tarihi bağları nedeniyle ticari açıdan büyük ehemmiyeti haizdi.¹⁰⁴ Bu önem esasen hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Avusturya için de geçerliydi. Osmanlılar açısından bakıldığında 18. yüzyılın ikinci yarısında Avusturya ile ticari bağları olan Müslüman tüccarlar emtialarını Trieste limanı üzerinden göndermişlerdi.¹⁰⁵

Avusturya'nın Trieste'ye ilgisinin tarihi kökenleri varsa da 18. yüzyılın ilk çeyreğinde liman Venedik hâkimiyetinde kalmıştır. Buna rağmen burası Habsburglar tarafından açık bir liman olarak ilan edilmiş, Avusturya dış ticareti bu liman üzerinden dünyaya açılmıştır. Böylece

¹⁰² Nurgül Bozkurt, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı- Avusturya Münasebetleri:1740-1788*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2000, s.118 vd.

¹⁰³ Koca, *a.g.t.*, s.220-221.

¹⁰⁴ Özgür Oral, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017, muhtelif yerler.

¹⁰⁵ Numan Elibol, *18. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s.43.

Tieste, Habsburg Monarşisi'nin bir parçası olduğunda, bu avantajlı konumunu daha da pekiştirmiştir. Avusturya İmparatorluğu'nun denizle bağlantısı olmayan iç bölgelerinden gelen malzemeler, Trieste Limanı aracılığıyla dünya pazarlarına ulaştırılmıştır. Sonuç olarak, Trieste'nin 18. yüzyılda ticari açıdan önemi, stratejik konumu ve limanının işlevselliği nedeniyle yüksek seviye olmuş ve bu durum, şehrin tarih boyunca ticaretin merkezlerinden biri olmasına katkıda bulunmuştur.¹⁰⁶

Sonuç

Derviş ve Ölüm romanı insanı duyguları, dinsel yaklaşımları, parasal münasebetleri ve derin iç sıkıntıları gibi birçok gerçekliği odağa alan sıradışı bir roman olarak kurgulanmıştır. 18. yüzyılda geçtiği anlaşılan olaylar örgüsü içerisinde tarihi hakikatleri yerli yerince kullanmış olan eser, Dubrovnik tarihi açısından da dikkate değer bilgiler veren bir yaklaşım sergilemiştir.

Tarihi arka plan olarak kullanan bazı romanların zaman zaman tarihi gerçekleri yansıtmada hataya düştükleri bilinmektedir. Bu biraz da eserlerin kurgusal olarak tasarlanmasından kaynaklanan bir durumdur. Selimoviç'in romanında ise Dubrovnik anlatısı özelinde kurgusal zorunluluklara rağmen hiçbir eksiklik ya da fazlalık görülmez. Ortalama bir tarih bilgisine sahip olanların derhal farkedecekleri üzere tarihi gerçekler eserde isabetli bir şekilde ve gerçeklere sadık kalınarak anlatılmıştır.

Dubrovnik'in ve uyruklarının roman içerisinde en can alıcı noktada devreye sokulması rastlantı olmasa gerektir. Derin tarih okumalarından süzdüğü bu realite yazara Bosna'nın ve etrafındaki yerlerin tarihsel bağlarının çok kuvvetli olduğu, siyasi, idari, diplomatik ve iktisadi anlamda en yakınında bulunan Dubrovnik'i eşsiz bir kurgusal mekân olarak seçme konforunu sağlamıştır. Bir elmanın iki yarısı olarak tasavvur edilmesi gereken Dubrovnik ve Bosna münasebeti böylece eserdeki yerini tarihi gerçeklerin belirginleştirdiği ölçüde sağlamlaştırmıştır.

¹⁰⁶ Aleš Skřivan Sr.– Aleš Skřivan Jr., "Trade Gateway to the Habsburg Monarchy. On Trieste's Status, Development and Importance to the mid-19th Century", *West Bohemian Historical Review*, X, s.1-23.

Eserde Bosna ile Dubrovnik arasındaki siyasi, diplomatik ve iktisadi bağların altı kuvvetlice çizilmiştir. Romanın en etkileyici bölümleri içerisine serpiştirilen bilgiler bu iki yer arasındaki tarihsel ve kaçınılmaz olan birlikteliği tam ve yerinde okuyucuya aktarma başarısını göstermiştir. Bunu merkezi yönetimin bu iki yer için geliştirdiği bakış açısını şekillendirmesi açısından doğru bir şekilde ve zamanın şartları eşliğinde ortaya koymayı da başarmıştır. Bosna'yı Osmanlı-Avusturya-Venedik üçgeni arasında bir sınır bölgesi, Dubrovnik'i ise imparatorluğun batıya açılmasına imkân tanıyan görünüşte tarafsız bir şehir olarak addetmesinin etkisi büyüktür. Böylece bu özel şartların bir neticesi olarak belirginleşen sorunlar yumağını (eserde zikredilen ama bu çalışmada söz konusu edilmeyen eşkıyalık hareketleri, tüccarların katledilmesi, idarecilerin kötü davranışları vs.) farklı usullerle çözmeyi deneyen bir imparatorluk aklının da hesaba katılmasını okuyucuya aktarmada muvaffak olmuştur.

Dubrovnik'in Osmanlılar açısından farklı nedenlere bağlı olarak biricik oluşu ona belirli bir üstünlük sağlamıştır. Ancak şehrin doğu-batı arasındaki ikili siyaseti, diplomasideki başarılarını gölgelemiş, bilindik "casus" olduğu gerçeği olabildiğince belirginleşmiştir. Romanda Luka adlı tüccarın casusluk faaliyetini belki de bu bakış açısı ile değerlendirmek gerekmektedir. Her ne kadar Dubrovnik Osmanlı İmparatorluğu için Avrupa'daki diplomatik, askeri, siyasi ve iktisadî bilgilerin toplandığı ve İstanbul'a servis edildiği yer olsa da Bosna beylerbeyiliği için onlar Katolik ve Latin olan, çift taraflı çalışan, ticari çıkarları için her şeyi göze alabilecek insan potansiyelinin olduğu bir yerdi.

Dubrovniklilerin ikiyüzlü tavrı dışında eserde daha farklı tarihi gerçeklerle karşılaşmaktadır. Bosnalı yerli tüccarların Dubrovnik ile sıkı ticari ilişkileri, ticarete konu olan mallar, kervan yolu, menziller, posta teşkilatı, ticari ve dini rekabet, Venedik ve Avusturya'nın Bosna ile derin tarihsel bağları ve Dubrovniklilerin Saraybosna'daki daimî ve muvakkat ikametleri gibi gerçeklikle alakalı birçok konuyu eserdeki anlatımlar vasıtasıyla yakalamak mümkün olmaktadır.

Roman, tarihi kullanmış olsa bile neticede bir kurmacadır. Onun tam manasıyla gerçekliği olduğu gibi anlatması bu yüzden beklenmemelidir. Buna rağmen Selimoviç, kurmacanın arasına Dubrovnikle alakalı bilgileri

mükemmel bir tarzda yerleştirmeyi başarabilmiştir. Tarihi doğrularla eşleştirildiğinde ne kadar da isabetli anlatımlar, betimlemeler, analizler ve yorumlar yaptığı anlaşılır.

Sonuç olarak çok iyi bir şekilde kurgulanmış bir sanat eseri içerisinde tarihi hakikatlere sıkıca bağlı kalınarak Osmanlı-Bosna-Dubrovnik ekseninde geçmişin bir rasyonel tasarımı ortaya konulmuştur. Analizi yapılan bu tasarımın disiplinler arası alışverişin doğru ve yerinde kullanılması sonucunda tarihsel birikimi doğru 'okuyabilen' araştırmacılara ilham vereceği realitesi parlak bir şekilde ortada durmaktadır. Kendini geçmişe ait bilgilere adanmış olan tarihçiler disiplinler arası çalışmalara odaklanarak tarihsel bilgiyi ortaya çıkarmaya devam etmek zorundadırlar. Neticede Selimoviç'in eserinde zikrettiği gibi: "Durmuyor, devam ediyor yaşam."

Kaynakça

Antic, Marina, *(Post)Yugoslav Identities and East-West Paradigm: Empires and Imperialism on the Margins of Europe*, The University of Wisconsin phd Thesis, 2013.

Argunşah, Hülya, "Tarihi Roman", *Türk Edebiyatı Tarihi*, IV, İstanbul 2007, s.410-422.

Aruç, Muhammed, "Saraybosna", *DİA*, 36, İstanbul 2009, s.128-132.

Biegman, Nicolaas H., "Ragusan Symping for the Ottoman Empire", *Bellesten*, 27, Ankara 1963, s.237-56.

Bozkurt, Nurgül, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı-Avusturya Münasebetleri:1740-1788*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2000.

Budding, Audrey Helfant, *Serb Intellectuals and the National Question*, 1961-1991, Harvard University Phd Thesis, 1998.

Burgund, Nicole H., *Trying to Say the Whole Thing: Ludwig Wittgenstein and the Ethics of Autobiography*, University of Washington, phd Thesis, 2016.

Carter, Francis W., "The Commerce of the Dubrovnik Republic, 1500-1700", *The Economic History Review*, 24/3, 1971, s.370-394.

Constantini, Vera, "17. Yüzyıl Osmanlı Bosna'sında Venedik Ticaret Ağları ve Stratejileri", *İzmir Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri -1*, 25-27 Nisan 2019 İzmir, I. Cilt, 2019, s.433-439.

Costantini, Vera, "Alternative Paths Towards the Age of Mercantilism: The Venetian Project of the Scala di Spalato", *Bordering Early-Modern Europe*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2015, s.63-76.

Dalar, Tuba, "Tarihi ve Kurmaca Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 65, Erzurum 2020, s.377-387.

Doğan, Güner, "Venedik Elçisinin Raporlarında Zenta Savaşı ve Osmanlı Ordusunun Harp Düzeni Hakkında Yeni Bilgiler", *Harp Tarihi Dergisi*, 5, 2022, s.1-39.

Elibol, Numan, *18. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Erzen, Melih-Kjorovikj, Nermina "Bosna-Hersek Konulu Türk Romanlarında Osmanlı İmgesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/3, 2022, s.141-155.

Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VI, (haz.) Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

Faroqi, Suraiya, "Bosnian Merchants in the Adriatic", *Ottoman Bosnia: A History in Peril*, University of Wisconsin Press, Madison 2004, s.225-241.

Faroqi, Suraiya. "Camels, Wagons, and the Ottoman State in the Sixteenth and Seventeenth Centuries", *International Journal of Middle East Studies*, 14/4, 1982, s.523-539.

Fidan, Fadimana, "17. Yüzyılda Bir Sefer Hazırlığı: Belgrad'dan Adriyetik'e Bosna Menzilleri, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, III. Cilt, Ankara 2017, s.1031-1055.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Kanuni Sultan Süleyman Devrine Âit Bosna ve Hersek ile İlgili Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s.319-330.

Gusinac, Semra, *Mehmed Meşa Selimoviç'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Hickok, Michael Robert, *Looking for the Doctor's Son: Ottoman Administration of 18th Century Bosnia*, University of Michigan PhD Thesis, 1995.

Howell, Jesse Cascade, *The Ragusa Road: Mobility and Encounter in the Ottoman Balkans (1430-1700)*, Harvard University Doktora Tezi, 2017.

İmamoviç, Edin, *Bosna Hersek'te Mevlevîlik ve İsa Bey Tekkesi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2017.

İnalçık, Halil, "Saray Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonra Harp Yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, II/9, İstanbul 1942, s.178-187.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, I, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

İzeti, Metin, *XVIII. Ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Kafadar, Cemal, "A Death in Venice (1575): Anatolian Muslim Merchants Trading in the Serenissima", *Journal of Turkish Studies*, 10, 1986, s.191-217.

Kiel, Machiel "Travnik", *DİA*, 41, İstanbul 2012, s.308-311.

Karaca, İsmail "Tarihî Romanlarda Mekân-Coğrafya", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXIV, İstanbul 2006, s.71-90.

Koca, Uğur, *İki Savaş Arasında Osmanlı İdaresinde Bosna Eyaleti (1739-1768)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

Köker, Özgecan, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Dubrovnik İlişkileri ve Hicri 1037-1056/1627-1646 Tarihli Ahkâm Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2011.

Köse, Metin Ziya, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600 Doğu Akdeniz'de Casuslar ve Tacirler*, Giza Yayınları, İstanbul 2009.

Köse, Metin Ziya, "Dubrovnik İle Hersek Arasında Bir Diplomatik ve Ticari Probleme Dair İki Belgenin Tahlili (1606)", *History Studies*, 3/2, 2011, s.287-299.

Köse, Metin Ziya, "Osmanlı Balkanı'nda Kara Ticareti ve Rekabet: Rumeli'de Dubrovnik Tüccarları (1600-1630)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2013, s.41-58.

Kunčević, Lovro, "Janus-faced Sovereignty: The International Status of the Ragusan Republic in the Early Modern Period", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden-Boston 2013, s.91-122.

Kunčević, Lovro, "The Ragusan Image of Venice and the Venetian Image of Ragusa in the Early Modern Period", *Practices of Coexistence. Constructions of the Other in Early Modern Perceptions*, Central European University Press, Budapest 2017, s.143-176.

Kursar, Vjeran, *Legal Status of Ottoman Non-Muslims in Bosnia (1463-1699): A Case Study*, Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Madunić, Domagoj, "The Defensive System of the Ragusan Republic (c. 1580–1620)", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden: Brill 2013, s.341-372.

Miović, Vesna, "Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic", *Dubrovnik Annals*, 9, 2005, s.37-69.

Miović, Vesna, “Diplomatic Relations between the Ottoman Empire and the Republic of Dubrovnik”, *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Leiden: Brill 2013, s.187–208.

Norman, York, “Osmanlı Bosna’sının Avrupalı Mirası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 10, Ankara 2009, s.99-108.

Norman, York Allan, *An Islamic City?: Sarajevo’s Islamization And Economic Development, 1461-1604*, Unpublished Ph. D. Dissertation, Georgetown University, 2005.

Oral, Özgür, *Osmanlı-Venedik Ticari İlişkileri (1763-1794)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2017.

Özvar, Erol, “Osmanlı’da Gümrükler ve Kervanlar”, *Osmanlı Medeniyeti: Siyaset, İktisat, Sanat*, İstanbul, 2005, s.105-124.

Pedani, Maria Pia. “Ottoman Merchants in the Adriatic. Trade and Smuggling”, *Acta Histriae* 16, 2008, s.155–12.

Ravid, Benjamin, “An Autobiographical Memorandum by Daniel Rodriga, Inventore of the Scala of Spalato”, *The Mediterranean and the Jews-Banking, Finance and International Trade (XVI-XVIII Centuries)*(ed.Ariel Toaff-Simon Schwarzfuchs), Ramat-Gan 1989, s.189-213.

Selimoviç, Meşa, *Derviş ve Ölüm*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

Selimoviç, Meşa, *Kale*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2001.

Samani, Hasan, *Yugoslavya’da Etnik Yapı ve Politika (1918-1992)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

Sisic, Aldijana, *The Portrayal of Female Characters in Work of Three Contemporary Writers of the Former Yugoslavia: Mesa Selimovic, İvan Aralica, Slobodan Selenic*, University of London, School of Slavonic and East European Studies phd Dissertation, London 1997.

Skřivan Aleš Sr.– Skřivan Aleš Jr., “Trade Gateway to the Habsburg Monarchy. On Trieste’s Status, Development and Importance to the mid-19th Century”, *West Bohemian Historical Review*, X, s.1-23.

Soykan, Abdullah-Sönmez, Süleyman-Efe, Recep, “Evliya Çelebi’ye Göre 17. Yüzyılda Bosna Şehirlerinin Özellikleri, Coğrafi, Tarihi ve Kültürel Mirasları”, *Osmanlı Dönemi Balkan Şehirleri*, I. Cilt, Ankara 2017, s.139-205.

Sostoric, Valentina, “Interpersonal Networks of the First Ambassador of Dubrovnik to the Sublime Porte”, *Mediterranean Studies*, 29/2, 2012, s.213-247.

Taştan, Zeki, “Tarihi Gerçekler ve Kurgusal Gerçeklik Bağlamında Tarihi Roman”, *TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/10, Ankara 2014, s.61-74.

Todorov, Nikolai, *The Balkan City, 1400-1900*, University of Washington Press, Seattle 1983.

Tomasevich, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, California 2002.

Tracy, James D., *Balkan Wars: Habsburg Croatia, Ottoman Bosnia, and Venetian Dalmatia, 1499-1617*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2016.

Turhan, Fatma Sel, "Molla Mustafa'nın İzinde 18. Yüzyılda Bosna'da Sosyal Hayat", *Avrasya Etüdleri*, XXI/48, Ankara 2015, s.65-99.

Yemişçi, Cihan, "Split Limanı'nın Uluslararası Ticarete Açılması ve Split-Dubrovnik Rekabeti (1590-1645)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/1, 2021, s.265-284.

Yemişçi, Cihan, *Dubrovnik'te Osmanlılar: Osmanlı-Dubrovnik İlişkilerinin Sosyal ve Hukukî Yönü*, Değişim Yayınları, İstanbul 2023.

Yemişçi, Cihan, "Legislation Applied To Ottoman Subjects in Dubrovnik Republic in the Classical Period", *Radovi Zavoda za Povijesne Znanosti Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti u Zadru*, 65/1, 2023, s.233-269.

Yemişçi, Cihan-Dursun, Hanife "Bosna Eyaleti'nde Dubrovniklilerin Karşılaştıkları Problemler ve İlgili Fermanlar (1670-1685)", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, V/1, Sakarya, 2023, s.96-126.

Yemişçi, Cihan, "Osmanlıları Balkanlardan Çıkarma Projelerinde Dubrovnik'teki Türk Karşıtı Fraksiyonun Rolü (1592-1607)", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/Özel Sayı: Dr. Mahmut Kırkpınar'a Armağan, s.1973-2012.

Yıldız, Bayram, "Derviş ve Ölüm"de Osmanlı Mirası", *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hâkânî*, II. Cilt, İstanbul 2015, s.429-456.

Zlatar, Zdenko, "The Patriciate and Its Investments in Dubrovnik's Trade in the Ottoman Empire Correlated With Its Political Role as the Ruling Class (1520-1620)", *ixth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia 20-23 August 2002*, Ankara 2005, s.189-211.

Zlatar, Zdenko, "Dubrovnik and the Ottoman Balkans (1430-1808)", *Türk Tarihinde Balkanlar*, I. Cilt, Sakarya, 2013, s.475-512.

Zoran-Rosen, Ayelet, *Bosnia, 1463-1580: An Anatomy of Ottomanization*, New York University phd Thesis, 2016.

Extended Abstract

In his work "Dervish and Death," Bosnian writer Meša Selimović, who stated "A human being should not think that something that has passed away is dead," embarks on a challenging path of intertwining fiction with reality by tracing the traces of the past around an imaginary hero. He has managed to revive history and bring a segment of Bosnian history into his time along with the reality phenomenon.

It is evident that the author, delving into the process of researching and learning about history, demonstrated a mastery in utilizing a wealth of material related to 18th century Bosnia and Dubrovnik, which is beyond the scope of this study, with great skill. Thus, he has created a new narrative of history, although, as will be seen below, he has remained almost entirely faithful to reality in the parts concerning the narrative of Dubrovnik.

The author's approach to historical reality involves crafting precise words and simple sentences, indicating his in-depth readings of both Eastern and Western history. It is observed that sometimes he delves into the philosophy of history, while at other times, he shapes the relationship between religion and history around readings of Sufism and tekkes. This talent, which will not be discussed at length here, is clearly evident in his portrayal of Ottoman provincial history and an eyalet on the border. Indeed, since the novel carries the quality of an Ottoman history throughout, it could be subject to extensive discussion and could even serve as the basis for a thesis.

This profound aspect of the work inevitably attracted the attention of researchers from various disciplines. The work has been evaluated multiple times from different perspectives in a manner that attracts attention. The fact that it is approached from literary, sociological, historical, religious, and societal perspectives is actually a reflection of the rich content and strong narrative structure of the novel.

In addition to general historical readings (Islam, Ottoman, Sufism, Venice, Austria, etc.), the author provided detailed information about both 18th century and earlier (even later) Bosnian and Dubrovnik history, made analyses, and integrated his work entirely within this historical reality. Through his insightful perspective, the author successfully connects the situation of Bosnia, Dubrovnik, and the Ottoman Empire in terms of their historical truths. Furthermore, he exhibits the ability to convey stories of the geographical regions of Austria, Serbia, Romania, Venice, and the Adriatic Sea with a focus on human stories and trade in a simple language. He primarily used Dubrovnik to underscore its significance in Bosnian history and to convey its historical connection to the reality of being a place.

Meša Selimović's usage of Bosnia as a historical setting, being a Bosnian writer himself, is due to the importance of this border province from the perspective of the empire. Equivalently, the depiction of Ottoman Bosnia in historical novels written by Turkish novelists is a reflection of similar intentions. In these works, various aspects of the social, religious, political, and economic values of the time under Turkish rule are portrayed from different perspectives, rendering Bosnia as a historical setting.

In his novel, while utilizing Dubrovnik to a certain extent, the author actually aims to convey the gradual administrative, political, and economic development of both Bosnia and the city of Sarajevo after Ottoman rule. He tends to highlight the economic structure more. Indeed, the role of central administration in the development of the economic order of the province, especially immediately after the conquest, was inevitably positive. For example, shortly after the conquest, the capacity to shape agricultural production's cash relations operated at a fairly high level.

The novel "Dervish and Death" is crafted as an extraordinary narrative that focuses on human emotions, religious approaches, financial relations, and deep internal struggles. Within the framework of events that seem to have taken place in the 18th century, the work, while using historical truths, also provides notable insights into the history of Dubrovnik.

Although some novels that use history as a backdrop occasionally fall into errors in reflecting historical truths, this is somewhat due to the fictional nature of the works. However, in Selimović's novel, despite the fictional necessities related to Dubrovnik, no shortcomings or excesses are observed. As those with an average knowledge of history will immediately notice, historical facts are accurately portrayed in the work while remaining faithful to reality.

The inclusion of Dubrovnik and its citizens in the novel's most vital aspects is not coincidental. This reality gleaned from deep historical readings provided the author with the comfort to choose Dubrovnik as a unique fictional setting due to the strong historical ties between Bosnia and its surrounding areas, both politically, administratively, diplomatically, and economically. Thus, the relationship between Dubrovnik and Bosnia, which should be conceived as two halves of an apple, is strengthened in the novel to the extent that historical facts make it evident.

The political, diplomatic, and economic ties between Bosnia and Dubrovnik are strongly emphasized in the work. The information scattered throughout the most compelling sections of the novel demonstrates the author's success in accurately and effectively conveying the historical and inevitable relationship between these two places. Furthermore, he successfully presents

how the imperial mind that attempted to solve the tangled web of problems (such as the banditry movements, the killings of merchants, the misconduct of administrators, etc.) through different methods considered the development of a central view for these two places.

Dubrovnik's uniqueness from the Ottoman perspective for various reasons has given it a certain superiority. However, its dual policy between East and West overshadowed its diplomatic successes, and the fact that it was a well-known "spy" became increasingly clear. In the novel, perhaps the espionage activities of a merchant named Luka need to be evaluated from this perspective. Despite being the place where diplomatic, military, political, and economic information from Europe was gathered and served to Istanbul for the Ottoman Empire, it was also a place where there was potential for individuals, Catholic and Latin, who worked bilaterally and were willing to risk everything for their commercial interests.

Apart from Dubrovnik's duplicity, different historical realities are encountered in the novel. Through the narratives in the work, it is possible to capture many issues related to reality, such as the close commercial relations between Bosnian native merchants and Dubrovnik, the goods involved in trade, caravan routes, stops, postal service, commercial and religious competition, and the deep historical ties of Venice and Austria with Bosnia, as well as the permanent and temporary residences of Dubrovnik citizens in Sarajevo.

Although the novel utilizes history, it is ultimately a work of fiction. Therefore, it should not be expected to depict reality exactly as it is. However, Selimović managed to skillfully integrate Dubrovnik-related information into the fiction without any shortcomings or excesses. When paired with historical accuracies, it becomes apparent how precise his narratives, descriptions, analyses, and interpretations are.

This study will endeavor to analyze the entire historical framework briefly described above, focusing on the meaningful relationship between fiction and reality, and to reveal this through an analysis of the parts related to Dubrovnik. Firstly, the subject of the novel will be briefly explained. The following section will evaluate the Dubrovnik citizens who resided permanently and temporarily in Sarajevo, as well as the Turkish-Muslim merchants who had permanent and temporary residences in Dubrovnik. The subsequent section will examine Dubrovnik's trade in the Balkans and Bosnia, the famous Istanbul-Dubrovnik route, the diplomatic activities shaped by this trade, and their adeptness in gathering information and espionage attempts. Then, the historical competition between Dubrovnik and Venice will be discussed as reflected in

the novel. The position of Austria, which began to assert its economic dominance in the Ottoman Balkans in the 18th century, will be determined specifically in relation to Bosnia. Finally, the accuracy and potential inaccuracies of the Dubrovnik narrative in the novel will be analyzed. In conclusion, the study will examine the levels of reality utilized by Meša Selimović as a literary style in his historical work.